

Avhengig og Selvstendig

Enslige mindreårige flyktningers stemmer i tall og tale

Brit Oppedal
Karoline B. Seglem
Laila Jensen

Rapport 2009:11
Nasjonalt folkehelseinstitutt

Tittel:

Avhengig og Selvstendig.
Enslige mindreårige flyktningers
stemmer i tall og tale.

Redaktør

Brit Oppedal (forsker/prosjektleder)

Bidragsgivere:

Karoline B. Seglem (stipendiat)
Laila Jensen (forskningskoordinator)

Utgitt av Nasjonalt folkehelseinstitutt
Postboks 4404 Nydalen
0403 Oslo
September 2009
Tel: +47-21 07 70 00
E-mail: folkehelseinstituttet@fhi.no
www.fhi.no

Bestilling:

E-post: publikasjon@fhi.no
Telefon: +47-21 07 82 00
Telefaks: +47-21 07 81 05

Design:

Per Kristian Svendsen

Layout:

Grete Søimer

Foto:

© Colourbox

Trykk:

Nordberg Trykk AS

Opplag:

400

ISSN: 1503-1403

ISBN: 978-82-8082-372-4 trykt utgave

ISBN: 978-82-8082-373-1 elektronisk utgave

Forord

Dette er en viktig rapport. I *"Avhengig og Selvstendig. Enslige mindreårige flyktnings stemmer i tall og tale"* beskriver vi enslige mindreårige flyktnings situasjon i landet vårt. Dette er den første undersøkelsen av både depresjon, posttraumatiske stressplager og andre utfordringer som enslige mindreårige flyktnings møter i hverdagen sin i Norge. Rapporten gir et bredt bilde av enslige mindreårige flyktnings belastninger, og den forteller om barnas tilknytning til voksne omsorgspersoner etter at de unge har fått asylsøknadene sine innvilget og er bosatt rundt i landets kommuner. Rapporten gir informasjon om ungdommenes erfaringer både i tall fra spørreskjema de har besvart, og i deres egne ord fra intervjuer med dem.

Rapporten bør være uunnværlig for alle fagfolk, politikere og frivillige som bidrar til å tilrettelegge gode oppvekstvilkår og fremme psykososial tilpasning for denne sårbare gruppen.

Rapporten utgår fra prosjektet "Ungdom Kultur og Mestrings" (UngKuls) delprosjekt "Sosiale nettverk, mestring og psykisk helse blant ungdom som har kommet til Norge som enslige mindreårige asylsøkere". Prosjektgruppen består av prosjektleder Brit Oppedal, stipendiat Karoline B. Seglem og forskningskoordinator Laila Jensen. Prosjektet gjennomføres med støtte fra Barne- ungdoms- og familiedirektoratet, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet og Helse- direktoratet.

Rapporten er utgitt med støtte fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet. Dataene til rapporten har UngKuls medarbeidere samlet inn fra 325 ungdommer i 25 kommuner, med god hjelp fra ansatte i det lokale barnevernet og flyktningtjenestene.

Uten alle ungdommene som har deltatt, ville denne rapporten ikke blitt til. Takk for at dere stilte opp og gav av dere selv! Det er ved systematisk å lære av deres erfaringer at vi kan bli bedre til å hjelpe barn og unge som skal starte et nytt liv i Norge uten sine foreldre.

I tråd med Divisjon for psykisk helses prosedyrer for kvalitetssikring har to forskere utenfor Folkehelseinstituttet lest og kommentert utkast til rapporten. Det er førsteamanuensis ved NTNU, Berit Berg, og førsteamanuensis ved Høgskolen i Telemark og forsker ved Regionsenteret for barn og unges psykiske helse, Ketil Eide. I tillegg har fagkonsulent Hanneke Ørne Bruce ved Byomfattende senter for enslige mindreårige flyktnings, BYMIF, lest og kommentert rapportens kapittel 3. Jeg takker dem alle for nyttige innspill og profesjonelle kommentarer.

Jeg tror at *"Avhengig og Selvstendig. Enslige mindreårige flyktnings stemmer i tall og tale"* vil bidra til å redusere psykiske plager i denne sårbare barne- og ungdomsgruppen, og til å styrke forhold som kan fremme deres tilhørighet, mestring og trivsel. God lesning!

Arne Holte
Divisjonsdirektør
Professor, dr. philos
Divisjon for psykisk helse

Innhold

Forord	3
1. Innledning	7
DEL 1: Enslige mindreårige flyktninger i Norge	9
2. Barn og unge med altfor tung bagasje.....	11
3. Enslige mindreårige i Norge	13
3.1 Bosetting av enslige mindreårige	13
3.2 Enslige mindreåriges rettigheter	13
3.3 Rettigheter etter fylte 18 år	14
4. Utvalg og metode	15
4.1 Bakgrunnsinformasjon	15
DEL 2: Enslige mindreåriges erfaringer i tall	17
5. Psykiske plager	18
5.1 Depresjon	18
5.2 Krigsopplevelser og posttraumatiske stressplager	19
5.3 Posttraumatiske plager og depresjon	20
6. Omsorgsløsninger og psykiske plager.....	21
7. Kontakt med voksne i Norge	22
7.1 Ungdom uten nære voksenrelasjoner i Norge er sårbare	22
7.2 Ungdom med nære voksenrelasjoner blant familie i Norge har minst psykiske plager	22
8. Belastninger i ungdommenes hverdag.....	24
8.1 Ensomhet	24
8.2 Bekymringer for økonomien	24
8.3 Skolen	26
8.4 Bekymringer for familien i utlandet	27
8.5 Konflikter i nettverkene i Norge	28
8.6 Akkulturasjonsbelastninger	29
8.6.1 Belastninger innenfor majoritetskulturen	29
8.6.2 Belastninger innenfor egen kultur	30
8.7 Diskriminering	30
8.8 Opphopning av langvarige belastninger	32

DEL 3: Enslige mindreåriges stemmer i tale	33
9. Fortellinger om avhengighet og selvstendighet.....	34
9.1 Analyse og resultater	34
9.1.1 Selvstendighet	34
9.1.2 Ensomhet	37
9.1.3 Økonomi	39
9.1.4 Brudd i omsorgssituasjonen og flytting	40
9.1.5 Oppsummering	41
10. Diskusjon	42
10.1 Begrensninger ved informasjonen	42
10.2 Ungdommer vi ikke fikk kontakt med	43
10.3 Traumer, belastninger og psykiske plager	43
10.4 Omsorg og tilknytning	44
10.5 Avhengig eller selvstendig?	45
10.6 Konklusjon	46
Referanser	47
Referanser fra internett	48

1 Innledning

Ungdom, Kultur og Mestring, UngKul, er et forskningsprogram i Divisjon for psykisk helse ved Folkehelseinstituttet. Programmet har som målsetting å etablere og utvikle en kunnskapsbase om psykisk helse og psykologisk utvikling og tilpasning blant barn og unge med ulik nasjonal bakgrunn i Norge. Fokuset er på å identifisere risiko- og beskyttelsesfaktorer forbundet med flerkulturelle oppvekstforhold, og frambringe informasjon om betydningen av etnisitet og migrasjon i barns utviklingsforløp fra risiko til tilpasning eller til psykiske plager og lidelser. UngKul samler informasjon fra ulike informantgrupper, både voksne og barn, og har flere delprosjekter (www.fhi.no/ungkul). Ett av delprosjektene er *"Sosiale nettverk, mestring og psykisk helse blant ungdom som har kommet til Norge som enslige mindreårige asylsøkere"*. I dette delprosjektet undersøker vi tilpasning, sosial integrasjon og psykisk helse blant enslige mindreårige etter at asylsøknaden deres er innvilget og de er bosatt rundt omkring i Norge. Enslige mindreårige barn og unge utgjør den mest sårbare gruppen av flyktninger og asylsøkere. En god forståelse av forhold som påvirker deres psykiske helse og psykososiale tilpasning er derfor særdeles viktig. Vi har hittil samlet informasjon fra 325 ungdommer i 25 kommuner. Mens vi fortsetter å rekruttere nye ungdommer til prosjektet, har vi også lagt vekt på å følge de vi allerede har truffet, for å få kunnskap om hvilke faktorer som påvirker forandringer i deres tilpasning og psykiske helse. Slik informasjon er svært nyttig med tanke på å finne frem til tiltak som kan hjelpe enslige mindreårige til å mestre en utfordrende hverdag og fremme en god tilpasning og sosial integrasjon både på kort og lang sikt.

En av de viktigste oppgavene ungdommene står overfor når asylsøknaden deres er innvilget, og de skal begynne å etablere sin nye tilværelse i Norge, er å rekonstruere sine sosiale nettverk i utlandet og etablere nye nettverk i Norge. Tilhørighet i og støtte fra sosiale nettverk, er en av de betydeligste kildene til mestring og psykososial tilpasning. Vi har i en tidligere rapport (Oppedal, Jensen & Seglem, 2007) og i mange presentasjoner for fagfolk og offentlige tjenestemenn- og kvinner gjengitt resultater om ungdommenes forhold til familie og venner. Ett viktig funn er at ungdom som har kontakt med familie i Norge har mindre psykiske plager enn ungdom som

ikke har det, mens det ikke er forskjell i psykiske plager knyttet til kontakt med familie i utlandet. Et annet tidligere funn er at jenter som opplever at de får god støtte fra familien sin i utlandet, har mindre psykiske plager enn de som har lite støtte. Blant guttene finner vi ikke slik sammenheng. Derimot var det en sammenheng mellom god støtte fra vennene i Norge og mindre psykiske plager hos guttene. Disse resultatene er basert på et relativt lite utvalg enslige mindreårige (142). Små utvalg utgjør alltid en fare for at rene tilfeldigheter kan påvirke resultatene. I denne omgangen har vi et litt større utvalg av ungdommer. Selv om det kan diskuteres hvor representative disse er for alle enslige mindreårige i Norge (se kapittel 4, utvalg og metode), gir det oss muligheter til å belyse nye problemstillinger, særlig om variasjoner i enslige mindreåriges utfordringer, mestring og psykiske helse.

Barn og unge opplever mange ulike typer belastninger i hverdagen sin knyttet til viktige utviklingsoppgaver og aktiviteter. Forskning har vist at en opphopning av langvarige belastninger, som for eksempel problemer knyttet til skolearbeid, konflikter med venner eller omsorgspersoner, øker risikoen for psykiske plager og lidelser (Stark m.fl. 1989). Også vår egen forskning har vist en sammenheng mellom både belastninger alle ungdommer kan utsettes for (problemer med skolearbeid), og belastninger som er spesifikke for et flerkulturelt utviklingsforløp (diskriminering) og psykiske plager (Oppedal, 2008). Det har imidlertid vært lite oppmerksomhet rettet mot å identifisere omfanget av og typer belastninger enslige mindreårige barn og unge opplever etter bosetting. I et folkehelseperspektiv vektlegger man å fremme god psykisk helse og forebygge psykiske plager ved å redusere risikofaktorene i befolkningen, og øke beskyttelsesfaktorene. På bakgrunn av dette har vi valgt å gi informasjon om hvilke belastninger enslige mindreårige har som hovedfokus i denne rapporten.

En utviklingsoppgave som er sentral i løpet av ungdomsårene er å bli mer selvstendig, og mindre avhengig av voksne omsorgspersoner. En forutsetning for at denne prosessen skal lykkes, er at barna har god tilknytning til voksne som står dem nær. For lavrisikoungdommer går denne prosessen over lang tid, og man kan prøve og feile i å finne en god balanse mellom autonomi og selvstendighet, med foreldrene

som en trygg base og støtte. For store grupper av enslige mindreårige har selvstendigheten en dato. Når de fyller 18 år (i noen kommuner 20), fases de ut av barnevernets omsorg. Det er lite kunnskap om i hvilken grad enslige mindreårige opplever offentlige omsorgspersoner som en trygg base som de kan vende tilbake til, og støtte seg på når de skal utvikle seg til selvstendige voksne. Vi har derfor ønsket å bringe utviklingsperspektivet inn i analysene våre ved å la alder og utfasing fra det offentlige omsorgsapparatet være det andre hovedfokuset i rapporten, med vekt på å få kunnskap om hvilke nære, fortrolige voksne ungdommene er knyttet til.

Økningen i bosatte enslige mindreårige de siste årene har ført til at behovet for kunnskap om denne sårbare barne- og ungdomsgruppen har tiltatt, og vi blir ofte spurt om råd når vi presenterer resultater fra UngKul-undersøkelsen. Vår opplevelse er at det er mange dyktige fagfolk med mye erfaring og god kompetanse når det gjelder å tilrettelegge forholdene godt for enslige mindreårige i kommunene rundt om i Norge. Vi håper at denne rapporten vil bidra til deres faglige forståelse av ungdommenes situasjon. Basert på resultatene vil vi peke på det vi mener er viktige

innsatsområder som kan styrkes for at enslige mindreårige skal få en så god start som mulig på sin voksne tilværelse her i Norge.

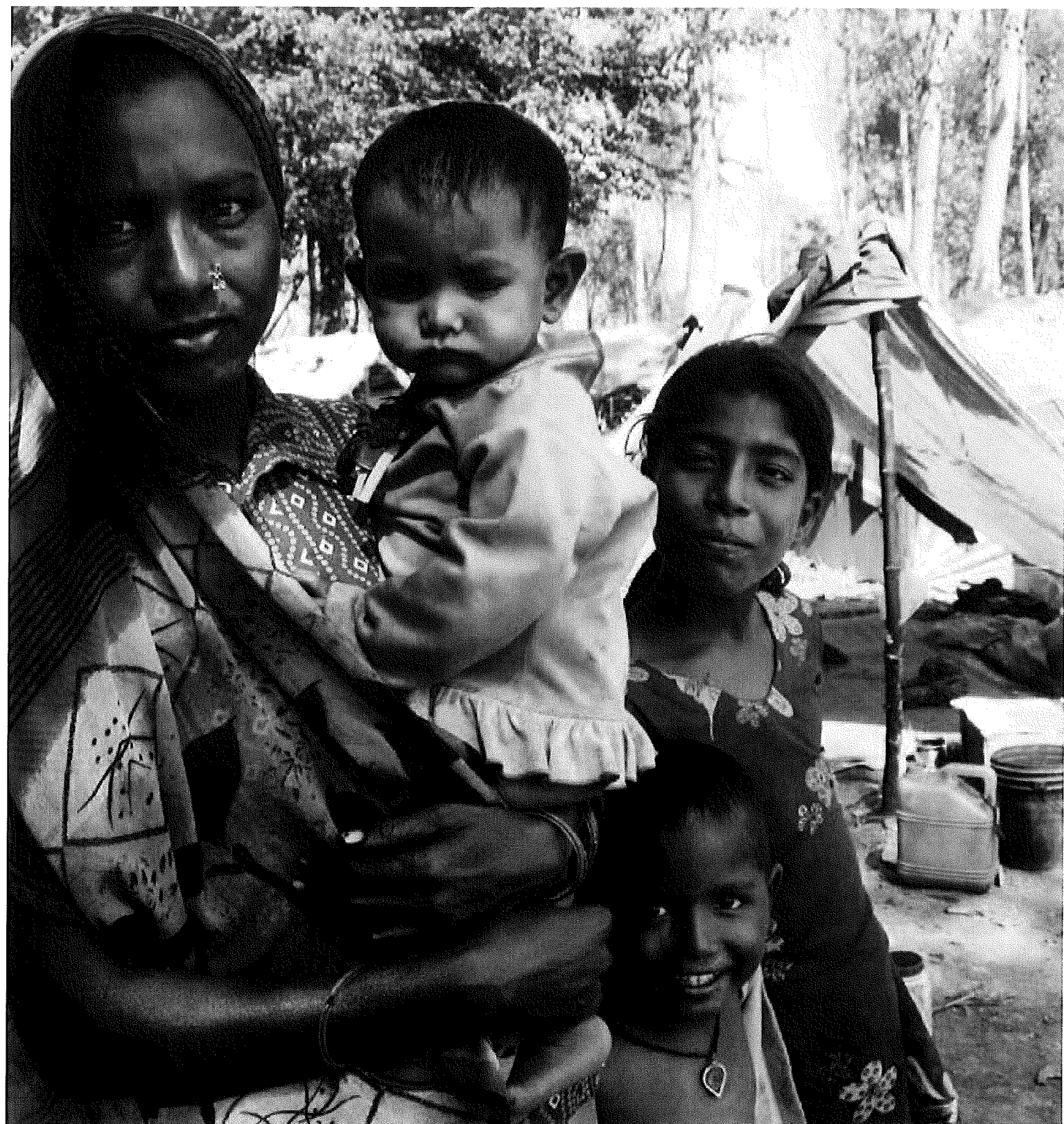
Kort oppsummert er målsettingen med denne rapporten å få økt kunnskap om enslige mindreårige ungdommers psykiske helse og psykiske plager ved å undersøke og beskrive:

- omfang av og typer belastninger de opplever i hverdagen sin etter bosetting
- deres tilknytning til voksne personer i Norge, med alder og utvikling av ny balanse mellom selvstendighet og autonomi som bakteppe

Rapporten har tre deler. I kapitlene 2 – 4 gir vi litt bakgrunnsinformasjon om enslige mindreårige i Norge, og en grundigere beskrivelse av UngKul – prosjektets utvalg og metoder. I kapitlene 5 – 8 gjengir vi ungdommenes erfaringer i tall, formidlet gjennom spørreskjemaene hvor de har besvart spørsmål om psykiske plager, krigsopplevelser, omsorgssituasjon, nære fortrolige og belastninger. I kapittel 9 gjengir vi deres tanker og erfaringer knyttet til utfasingen fra det offentlige omsorgsapparatet.

Del 1

Enslige mindreårige flyktninger i Norge

2 Barn og unge med altfor tung bagasje

Det er allment akseptert og vitenskapelig dokumentert at barn og unge som opplever fattigdom, nød, traumer, overgrep, tap av og adskillelse fra nære omsorgspersoner, har høy risiko for å utvikle alvorlige psykiske plager (Fazel & Stein, 2002). Forandringer i livssituasjon og en opphopning av vanlige belastninger i hverdagen, som for eksempel problemer knyttet til skolearbeid, konflikter med venner, eller bekymringer for noen man er glad i, kan også være årsak til at man utvikler psykiske plager. For noen personer kan de psykiske problemene som kommer som et resultat av de ovenfor nevnte erfaringene bli langvarige og stabile. Erfaring og forskning fra de siste tiårene har også vist at det finnes personer som kommer over slike voldsomme opplevelser uten vedvarende psykiske plager, og kan gjenoppta normale aktiviteter igjen etter en tid. Det er særlig to ting som karakteriserer den siste gruppen. De har vanligvis tette emosjonelle bånd til én eller flere personer, og de benytter i stor grad strategier som har vist seg å være effektive i forhold til å mestre dramatiske påkjenninger (Masten & Powell, 2003).

Flyktninger fra land med indre uro, krig eller voldelige diktaturer har ofte vært utsatt både for traumer og overgrep. De fleste barn og unge som reiser og søker asyl uten følge av foreldrene sine, de enslige mindreårige asylsøkerne, kommer fra slike land. De representerer ikke bare den mest sårbare gruppen av barn generelt, de er også den mest utsatte gruppen blant flyktningene. For dem kommer adskillelse og tap av omsorgspersoner som regel i tillegg til flere andre alvorlige risikofaktorer de har vært utsatt for både forut for og under reisen til mottakerlandene. Det er likevel viktig å huske at enslige mindreårige er en heterogen gruppe, med ulike kulturbakgrunner, erfaringer og individuelle ressurser.

Forskning har vist at enslige mindreårige i betydelig større grad enn andre unge flyktninger har vært utsatt for ikke bare én, men mange alvorlige risikofaktorer (Huemer m. fl., 2009). At vi finner en svært høy forekomst av depresjon og posttraumatisk stressplager blant dem, er derfor som forventet. Det er kanskje mer overraskende at det også er en betydelig andel enslige mindreårige som har god psykologisk tilpasning og fungering (Oppedal, Jensen & Seglem, 2007).

Fagfolk og andre som jobber med enslige mindreårige flyktninger føler seg ofte maktesløse overfor den tunge bagasjen til klientene deres. Erfaringene ungdommene hadde med seg ved ankomsten til Norge kan være forklaring på de psykiske problemene ungdommene har, både umiddelbart etter ankomst, og over tid, ettersom vi vet at psykiske lidelser som forblir ubearbeidet, kan vare lenge og bli kroniske. Det er viktig at forståelsen for de voldsomme opplevelsene i ungdommenes fortid, ikke går på bekostning av oppmerksomhet på de belastningene ungdommene er utsatt for i hverdagen her i Norge. Vedvarende belastninger knyttet til barn og unges daglige aktiviteter og oppgaver, kan også øke risikoen for psykiske plager (Appleyard m. fl., 2005; Stark m. fl. 1989).

Avhengighet og autonomi er grunnleggende behov og drivkrefter i menneskenes utvikling (Allen m. fl., 2003; Kagictibasi, 2007). En viktig oppgave i barn og unges utvikling, er å balansere forholdet mellom hvor avhengig man er av sine omsorgspersoner for å få viktige emosjonelle, fysiske og praktiske behov tilfredsstilt, og i hvor stor grad man kan klare seg selv. Det er store kulturelle forskjeller i hva som anses å være en optimal balanse mellom avhengighet og autonomi, særlig i forhold til emosjonelle behov. Selv om det er store variasjoner i de enslige mindreåriges bakgrunn, har de til felles at de har opplevd brudd på relasjoner til nære omsorgspersoner, familie og slekt. Mange har også mistet foreldrene sine. Dette representerer alvorlige barrierer når det gjelder utviklingsforløpet av avhengighet og autonomi, og stiller krav til ungdommenes selvstendighet. Behovet for tilknytning, omsorg og støtte forsvinner imidlertid ikke, heller ikke et økende behov for å klare seg selv med økende alder. For lavrisikoungdommer foregår utviklingen av autonomi og selvstendighet over lang tid. Selv etter at man flytter hjemmefra, selve symbolet på at man er uavhengig og selvstendig, er foreldrene og hjemmet som oftest en trygg base som ungdommene kan vende tilbake til og hvor de kan henvende seg når de trenger praktisk og økonomisk hjelp, eller emosjonell omsorg og støtte. Når enslige mindreårige asylsøkere kommer til Norge overtar myndighetene rollen som "omsorgsperson", som de er avhengige av for å tilfredsstille sine fysiske og praktiske behov. Etter bosettingen er det barnevern- eller flyktningtjenestene som er ungdommenes støttespillere. Dette forholdet

er regulert av offentlige lover og forskrifter, og ikke av naturlige familiære bånd og forpliktelser. Loven regulerer også at denne relasjonen skal opphøre ved fylte 18 år. Selv om barnevernet har ettervernsbestemmelser som skal regulere overgangen til "frihet og selvstendighet", har ikke det offentlige noen rolle som trygg base for ungdommene etter at de "flytter ut". Bruddet kan derfor virke mye mer truende og definitivt for enslige mindreårige ungdommer enn for lavrisikoungdommer. Gjennom intervjuene vi har gjort med deltakerne i UngKul, har vi fått forståelse for at dette er en forandring som mange av ungdommer er svært opptatt av.

I denne rapporten benytter vi derfor ungdommenes egne erfaringer, slik de kommer til uttrykk i tall i spørreskjemaene og i tale gjennom intervjuene, til å belyse spørsmål knyttet til deres psykiske helse og sosiale integrasjon. Vi vil ha et særlig fokus på om det er aldersforskjeller i de enslige mindreåriges situasjon og opplevelser når det gjelder:

- Krig og virkningene av krig
- Belastninger i hverdagen
- Tilknytning til sosiale nettverk
- Overgangen til selvstendighet og uavhengighet av barnevernets tjenester

3 Enslige mindreårige i Norge

I Norge er enslige mindreårige fellesbetegnelsen på alle barn og unge under 18 år som kommer til landet uten foreldre eller andre voksne med foreldreansvar i Norge. I løpet av 1990-årene har det kommet stadig flere enslige mindreårige til Norge. En foreløpig topp ble nådd i 2002, da 894 asylsøkere oppga å være enslige mindreårige ved ankomst til Norge (UDI, 2003). Etter 2003 begynte antallet asylsøkere som oppga å være enslige mindreårige å minke, men fra 2008 har vi sett en ny sterk økning som forventes å fortsette også i 2010. I løpet av bare de ni første månedene av 2009 hadde totalt 1868 enslige mindreårige søkt om asyl. Den største økningen sto barn og unge fra Afghanistan for. Rundt 70 % av alle enslige mindreårige asylsøkere per 30. september i 2009 var fra Afghanistan (UDI, 2009).

3.1 Bosetting av enslige mindreårige

Til tross for økningen i antallet mindreårige asylsøkere er det likevel omtrent en like stor andel enslige mindreårige som får innvilget oppholdstillatelse i dag som tidligere år, mellom 64 og 86 %. Første halvår i 2009 fikk 130 enslige mindreårige flytte til en kommune, men man regner med at det vil være behov for totalt 800 plasser i 2009, og antallet mottakskommuner har økt fra 30 til 66. Dette representerer en utfordring for tjenestetilbudene i kommunene, ettersom over halvparten av disse kommunene må etablere et nytt tjenestetilbud for enslige mindreårige (IMDi, 2009a).

Kommunene mottar ulike typer tilskudd når de bosetter enslige mindreårige. I tillegg til integreringstilskuddet, utbetales et særtilskudd for å dekke utgiftene ved bosetting og integrering av denne gruppen. Dette tilskuddet utbetales til og med det året den enslige mindreårige fyller 20 år. Dersom det er behov for barneverntiltak får kommunene refusjon for dette fram til de enslige mindreårige fyller 20 år (IMDi, 2009a). Disse tilskuddsordningene er lagt til rette for at de enslige mindreårige skal få en god oppfølging i årene rett etter bosetting, og at det ikke skal være ulønnsomt for kommunene å bosette enslige mindreårige.

Ifølge barne-, ungdoms-, og familieetaten skal det kommunale barnevernet ha en aktiv rolle i bosettingsarbeidet, og det skal gjøres både en barnevernfaglig

og en flyktningfaglig vurdering i hver enkelt sak ved bosetting (Bufetat, 2009). Det er imidlertid fortsatt opp til mottakskommunene å vurdere i hvilken grad det er mest hensiktsmessig å forankre arbeidet med enslige mindreårige flyktninger i den kommunale barneverntjenesten, eller om hovedansvaret bør legges til flyktningstjenesten, sosialtjenesten eller andre tjenesteenheter (Barne- og likestillingsdepartementet, 2004). Uansett har kommunene ansvar for alle barn i kommunen, og det knytter seg klare krav og forventninger til bosettingskommunene når enslige mindreårige skal bosettes. Barnet skal ha tilgang på varierte tilbud i kommunen eller i noen av nabokommunene, slik som utdanningstilbud, helsetilbud (for eksempel Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk), fritidstilbud og tilgangen på organisasjonsliv (for eksempel innvandrersamfunn) (Bufetat, 2009).

3.2 Enslige mindreåriges rettigheter

Enslige mindreårige i Norge har samme rettigheter som andre barn i Norge. I 2003 ble FNs konvensjon om barns rettigheter fra 1989, som gjelder for alle barn og unge under 18 år, inkorporert i Norges Lover, og er dermed forpliktende i forhold til alle barns rettigheter i vårt samfunn. For enslige mindreårige betyr dette blant annet at deres rett til å bli hørt er betydelig styrket. I følge Barneloven § 31 skal barn som har fylt 7 år få si sin mening før det blir tatt en avgjørelse som er personlig for barnet, mens etter at barnet er 12 år skal det legges stor vekt på hva barnet mener. Når det gjelder omsorgsløsninger for mindreårige barn, heter det at det skal tas tilbørlig hensyn til kontinuitet i barnets oppdragelse, og "til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn". Dersom den enslige mindreårige allerede har slektninger i Norge eller reiste hit med en følgeperson, vil disse personene kunne vurderes som mulige omsorgspersoner etter bosetting i Norge. Den enslige mindreårige kan ikke selv velge bostedskommune når de flytter fra omsorgssentre eller mottak. Det er regionkontorene under Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) sitt ansvar å finne egnede kommuner for enslige mindreårige mellom 15 og 18 år, mens Bufetat har ansvaret for å bosette mindreårige asylsøkere under 15 år.

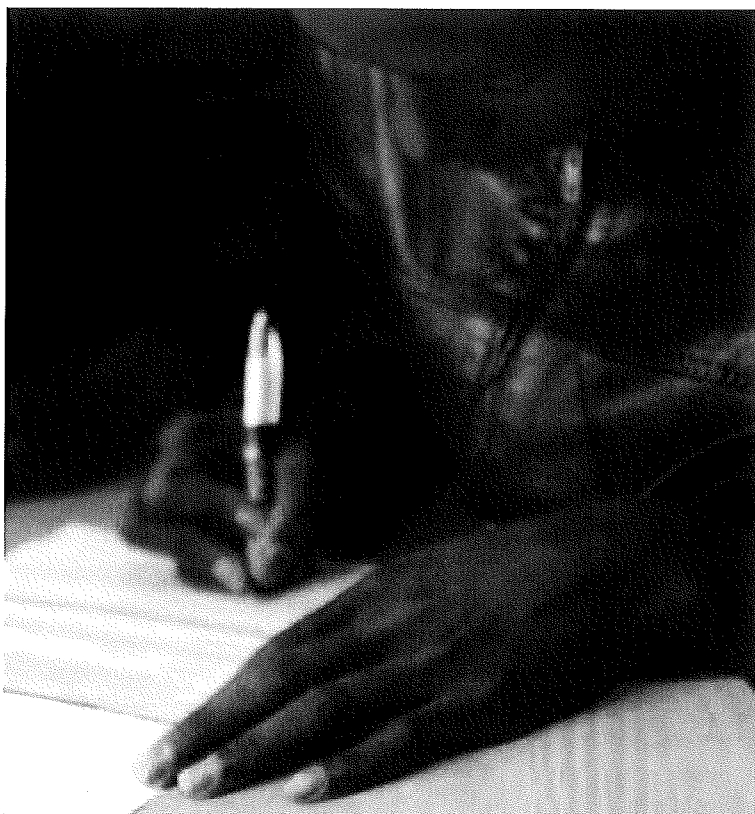
3.3 Rettigheter etter fylte 18 år

Alle barn i Norge kan ved særskilt behov, etter en vurdering fra det kommunale barnevernet og eventuelt vedtak fra Fylkesnemda, motta barnevernstiltak inntil de fyller 18 år, og de kan få tiltaket opprettholdt eller endret i henhold til Barnevernloven frem til de er 23 år. Formålet med hjelpetiltak for ungdom over 18 år er at ungdommer som ikke klarer seg selv når de når myndighetsalder skal kunne få nødvendige støttetiltak innenfor barnevernet (Barne- og likestillingsdepartementet, 2006). For å styrke rettighetene til alle barnevernsbarn i en sårbar situasjon, ble det i forbindelse med lovendringen av 1. juli 2009, tatt inn en tilføyelse til Barnevernlovens § 1-3, hvor det heter at *"opphør av tiltak ved fylte 18 år, eller avslag på søknad om tiltak etter fylte 18 år, skal begrunnes ut fra hensynet til barnets beste"*. I tillegg skal Departementet revidere rundskrivet som regulerer ettervern av barn under barnevernets omsorg, og legge til en anbefaling om at ungdom som takker nei til ettervern skal kontaktes når de fyller 19 år for å undersøke om de likevel ønsker å motta tiltak. De seneste endringene er et skritt i riktig retning for å sikre eldre ungdommer det støtteapparatet de kanskje har behov for mens de er på vei inn i en selvstendig voksentilværelse.

Som nevnt er det ulik praksis i kommunene som bosetter enslige mindreårige angående forankring

av ansvaret, men som regel blir ansvaret plassert hos enten flyktningsjenesten eller barneverntjenesten. Rent praktisk betyr dette at ungdom som bosettes i en kommune hvor *barnevernet* har ansvaret automatisk går inn under barnevernets omsorg og kan derfor også motta ettervern frem til de fyller 23 år. I kommuner der *flyktningsjenesten* / *sosialtjenesten* har ansvaret, skal eventuelle behov enslige mindreårige har etter fylte 18 år, i første rekke dekkes av de generelle tjenestene og tiltak iverksettes etter sosialtjenesteloven.

De sentrale myndighetene har lagt føringer for at enslige mindreårige skal kunne ivaretas innenfor offentlige omsorgstjenester etter oppnådd myndighetsalder, både gjennom det særskilte tilskuddet for enslige mindreårige inntil de fyller 20 år, i tillegg til refusjon for utgifter dersom det er opprettet barnevernssak (IMDi, 2009b). Fire av fem kommuner bruker disse mulighetene, men det synes å være relativt stor variasjon når det gjelder hva slags oppfølging og omsorg ungdommene får (ECON, 2007). Kunsten må være å tilrettelegge tiltakene slik at de kan ivareta ungdommenes behov både for å være selvstendige og for omsorg og støtte. Senere i denne rapporten diskuterer vi denne balansen mellom autonomi og avhengighet i lys av psykiske plager, tilhørighet og tilknytning og en stabil økonomisk situasjon.

4 Utvalg og metode

Målgruppen for UngKul-prosjektet *"Sosiale nettverk, mestring og psykisk helse blant ungdom som har kommet til Norge som enslige mindreårige asylsøkere"* er alle enslige mindreårige som ble bosatt i Norge fra og med år 2000 til og med 2008. De økonomiske betingelsene i prosjektet har gjort at vi har prioritert ungdommer som bor i de største bosettingskommunene. For å få en større spredning av kommuner, og ikke minst av enslige mindreårige, har vi også inkludert kommuner som ligger utenfor de største byene og som bosetter færre enslige mindreårige. Av til sammen 25 kommuner som hittil deltar i undersøkelsen, ligger 11 på Østlandet, 3 i Midt-Norge, 10 på Vestlandet og 2 i Nord-Norge.

Denne rapporten tar utgangspunkt i informasjon fra spørreskjemaer besvart av 325 enslige mindreårige og intervjuer med 52 av dem. Våre informanter utgjør ca. halvparten av alle ungdommene som er invitert til å delta i prosjektet. To hundre ungdommer som var invitert, og hadde gitt samtykke til å delta, dukket ikke opp på datainnsamlingen. Vi samarbeider tett med lokale barnevern- og flyktningtjenester i rekrutteringen av informanter, noe som bidrar til at det først og fremst er ungdommer som er godt kjent av disse tjenestene vi får kontakt med. Det betyr også at informantene våre er relativt unge, det store flertallet er mellom 15 og 22 år, og en tredjedel er under 18 år. Vi i UngKul har reist ut til alle de respektive kommunene for å møte ungdommene i grupper på 2-15, alt ettersom hvor mange som var bosatt der, og som ønsket å være med. De lokale samarbeidspartnerne var hjelpelige med å finne egnede lokaler i kommunen hvor vi kunne gjennomføre datainnsamlingen. Dette var gjerne i et av bokollektivene, i et ungdomshus eller i et møterom hos barnevernet eller flyktningtjenesten. Datainnsamlingen foregikk stort sett på ettermiddags- eller kveldstid etter at ungdommene var ferdige på skolen.

Som referansegruppe har vi benyttet informasjon fra 273 elever med etnisk minoritetsbakgrunn (begge foreldrene er utenlandsfødt), og 151 elever med etnisk majoritetsbakgrunn (begge foreldrene født i Norge) ved en flerkulturell videregående skole i Oslo. Disse svarte på spørreskjema i skoletiden. Sammenliknet med enslige mindreårige utgjør referansegruppen en ungdomsgruppe som vokser opp i vanlige familier, og har normal risiko for psykiske plager, vi referer derfor

til dem som "lavrisikogruppe" i tillegg til "ungdom i vanlige familier". Lavrisikoungdommene med etnisk minoritetsbakgrunn skiller seg fra de enslige mindreårige ungdommene ved at 2/3 er født i Norge, og ved at 4 av 10 har sin opprinnelse i land som sender arbeidsinnvandrere til Norge: Pakistan, Tyrkia og Marokko. Vår intensjon er å vise hvordan en vanlig sammensatt gruppe av lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn i Norge har det sammenliknet med enslige mindreårige, snarere enn å sammenlikne med en gruppe som likner på enslige mindreårige med tanke på fødeland, kjønn og alder og oppholdstid i Norge, men som bor med foreldrene sine. I noen analyser skiller vi imidlertid mellom ungdommer med bakgrunn fra typiske arbeidsinnvandererland, og ungdommer fra land med krig og konflikt.

I forbindelse med tabeller og figurer i teksten, benytter vi forkortelsen EM om enslige mindreårige, LR om ungdommer i lavrisikogruppen, mens LRmin og LRmaj indikerer henholdsvis ungdom med etnisk minoritets- og majoritetsbakgrunn i lavrisikogruppen.

4.1 Bakgrunnsinformasjon

I Tabell 4.1 presenterer vi demografiske bakgrunnsdata om enslige mindreårige, samtidig som vi viser litt av kontrastene til lavrisikoungdommene. Flertallet av barn og unge som reiser som enslige mindreårige asylsøkere, er gutter, noe som gjenspeiles i vår undersøkelse ved at 79 % av deltakerne er gutter. Lavrisikogruppen har naturlig nok en jevnere kjønnsfordeling. Alderen på de enslige mindreårige varierer fra 11 til 26 år, men det er flest deltakere på 16, 17 og 18 år, og gjennomsnittsalderen er 18.9 år. Lavrisikogruppen kommer fra alle klassetrinn, men det er flest deltakere som går i 1. klasse. I 2. og 3. klasse er mange elever på yrkesfaglige studielinjer utplassert i arbeid, og kunne derfor ikke delta i UngKul-undersøkelsen. Alderen i denne gruppen varierer fra 16 til 23 år, men gjennomsnittet er 16.8, og bare 12 elever er 19 år eller eldre. Disse aldersforskjellene er verdt å legge merke til, fordi vi særlig blant jentene forventer en økning i depresjon gjennom ungdomsårene.

Selv om de enslige mindreårige ungdommene er eldre, går flertallet av dem, 73 %, i ungdoms- eller videre

gående skole. Bare 15 % av ungdommene i denne gruppen oppgir at de har fulltidsarbeid. Det er, naturlig nok, de eldste ungdommene som jobber. Disse er gjennomsnittlig 22.1 år, og har også vært noe lengre i Norge enn de øvrige deltakerne, gjennomsnittlig 6.3 år.

De største forskjellene mellom enslige mindreårige og ungdom i vanlige familier ser vi i forhold til foreldrene og i omsorgssituasjonen deres. Mens 94 % av lavrisikogruppen bor med én av eller begge foreldrene, er det bare 31 % av de enslige mindreårige som oppgir at de har kontakt med mor, og 18 % som har kontakt med far. Mange enslige mindreårige har døde foreldre, eller de vet ikke om foreldrene er i live eller ei. Halvparten av ungdommene sier at far er enten død, eller at de ikke vet om han lever og 38 % sier at mor er død, eller at de ikke vet om hun lever. Av lavrisikogruppen er det 3 ungdommer som oppgir at mor er død, og 13 som oppgir at far ikke er i live.

Når det gjelder omsorgssituasjon finner vi at 36 % av enslige mindreårige bor alene, 24 % bor i bofellesskap med andre ungdommer, mens bare 20 % av de ungdommene som deltar i vår undersøkelse bor med familie eller slekt.

Tabell 4.1. Demografisk informasjon, enslige mindreårige og lavrisikoungdom med etnisk minoritetsbakgrunn.

	EM	LR
Kjønn	79 % gutter	42 % gutter
Aldersspenn	Fra 11 – 26 år	Fra 16 – 23 år
Alder, gjennomsnitt	18.9	16.8
Født i Norge	0	55 %
Oppholdstid i Norge	0 – 11 år Gjennomsnitt 4 år	1 – 18 år 65 % hele livet

I tabell 4.2 ser vi at tilsammen 67 % av de enslige mindreårige kommer fra Somalia, Afghanistan, Sri Lanka eller Irak. Dette er de landene som avgir flest enslige mindreårige asylsøkere til Norge. Blant lavrisikogruppen er 34 % fra disse landene, mens 43 % kommer fra land som sender arbeidsinnvandrere hit, som Pakistan, Marokko og Tyrkia. I begge gruppene er det en stor andel som kommer fra "andre land". De enslige mindreårige oppgir 24 andre hjemland i Afrika og Asia, først og fremst Kongo, Etiopia, Eritrea og Angola. Lavrisikogruppen oppgir 23 andre opprinnelsesland i Afrika, Asia, Europa og Latin-Amerika. I tillegg til at ungdommene i lavrisikogruppen skiller seg fra enslige mindreårige når det gjelder opprinnelsesland, er en annen viktig forskjell at over halvparten av dem er født i Norge.

Tabell 4.2. Andel deltakere blant enslige mindreårige og lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn i forhold til eget eller foreldrenes opprinnelsesland.

	EM	LR
Opprinnelsesland Somalia	19 %	13 %
Opprinnelsesland Afghanistan	27 %	1 %
Opprinnelsesland Sri Lanka	12 %	5 %
Opprinnelsesland Irak	9 %	7 %
Opprinnelsesland "Andre"	33 %	32 %
Opprinnelsesland Pakistan, Tyrkia, Marokko	0	42 %

Del 2

Enslige mindreåriges erfaringer i tall

5 Psykiske plager

Det er vanlig å skille mellom *psykiske plager* som måles som et kontinuum av symptomer (fra lite til mye), og *psykiske lidelser* som identifiseres gjennom omfattende, standardiserte diagnostiske intervjuer, hvor man kommer fram til en psykiatrisk diagnose som enten er eller ikke er til stede hos en person. Mange av de mest brukte symptomskalaene har en klinisk grenseverdi. Hvis en person har en skåre over denne grenseverdien sier vi at vedkommende har *betydelige* psykiske plager, og at han eller hun har behov for hjelpe- og støttetiltak. En skåre over den kliniske grenseverdien indikerer også at personen har høy risiko for å ha en psykisk lidelse.

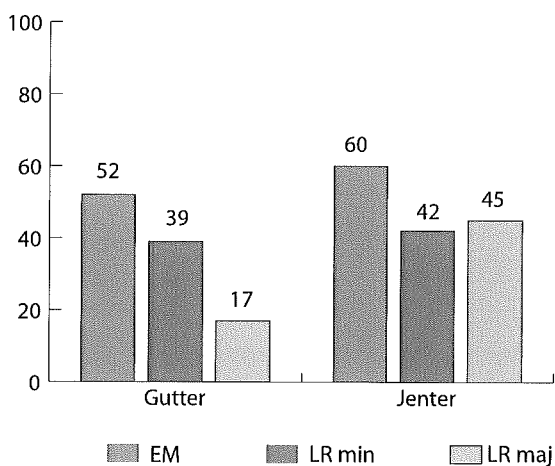
5.1 Depresjon

I dette prosjektet benytter vi en symptomskala for depressive plager med mulig symptomskåre fra 0 - 60. Vi bruker den anbefalte grenseverdien, > 18, for å antyde hvor stor andel av de enslige mindreårige som har betydelige depressive plager. Det er imidlertid viktig å merke seg at denne grenseverdien er basert på amerikanske studier. Vi vet ikke hvor nøyaktig den predikerer psykiske lidelser blant ungdommer i Norge. Til sammenlikning presenterer vi tilsvarende resultater fra lavrisikoungdommer, både med etnisk minoritets- og majoritetsbakgrunn. Vi benytter depressive plager og depresjon synonymt.

Selv om vi ikke har tall fra Norge på forekomst av psykiske lidelser blant enslige mindreårige asylsøkere i *mottaksfasen*, vet vi ut i fra informasjon fra personalet i mottakene og fra undersøkelser i andre land, at et stort flertall av dem er meget belastet med symptomer på angst, depresjon og posttraumatisk stresslidelse. En studie fra Nederland av enslige mindreårige som ikke hadde fått søknadene sine ferdigbehandlet enda, viste at enslige mindreårige hadde opplevd dobbelt så mange overgrep, spesielt fysisk og seksuell mishandling, sammenlignet med etnisk nederlandske ungdommer og innvandrerungdom som bodde med familiene sine (Bean m. fl., 2007b). Også nivået av psykiske plager (depresjon/angst og reaksjoner på traumatisk stress) var svært høyt blant de enslige mindreårige. 50 % skåret over den antatte kliniske grenseverdien, og plagene var stabile ett år etter.

Resultater fra UngKuls undersøkelse av *bosatte* enslige mindreårige, bekrefter de nederlandske funnene. Av Figur 5.1 kan vi se at 52 % av enslige mindreårige gutter og 60 % av jentene har så mye symptomer på depresjon at vi antar de trenger hjelpe- og støttetiltak. Dette er vesentlig mer enn blant lavrisikoungdommer i familier med etnisk minoritetsbakgrunn, hvor forekomsten av betydelige plager er rundt 40 %. Til sammenlikning er det bare 17 % av guttene i lavrisikogruppen med etnisk majoritetsbakgrunn som har depresjonsskåre over den kliniske grenseverdien.

Blant ungdommene i lavrisikogruppen med etnisk majoritetsbakgrunn er det store kjønnsforskjeller i forekomsten av depressive plager. Som vi ser av Figur 5.1 er forekomsten den samme blant lavrisikojenter med både etnisk majoritets- og minoritetsbakgrunn, men betydelig lavere enn blant de enslige mindreårige jentene. Det er vanlig at vi utover ungdomsårene finner mer depresjon blant jenter enn blant gutter (Hankin & Abramson, 1999). I dette perspektivet er manglende kjønnsforskjeller blant lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn og blant enslige mindreårige påfallende, og tyder på at gutter

Figur 5.1 Forekomst av betydelige depressive plager blant gutter og jenter.

EM: enslige mindreårige ungdommer

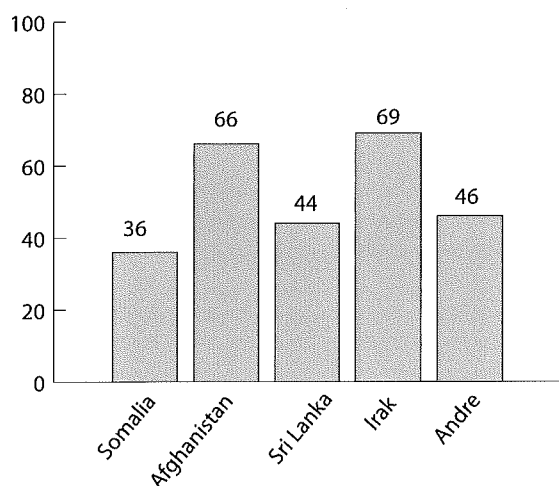
LR min: lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn

LR maj: lavrisikoungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn

med etnisk minoritetsbakgrunn er en spesielt sårbar gruppe når det gjelder denne typen psykiske plager. Hovedkonklusjonen er likevel at forekomsten av psykiske plager er meget høy blant bosatte enslige mindreårige, og betydelig høyere enn blant lavrisiko-ungdommer.

I alle de tre ungdomsgruppene (enslige mindreårige, lavrisiko med etnisk minoritets- og majoritetsbakgrunn) finner vi forskjeller i depressive plager i ulike aldersgrupper. Blant enslige mindreårige finner vi at de yngste barna, mellom 11 og 15 år, har lavest symptomnivå, og at symptomnivået stiger med økende alder. Blant lavrisiko-ungdommer er det også de yngste som har minst plager, mens de som er 18 – 19 år har mest plager. I alle de tre gruppene er forskjellene mest uttalt blant jentene.

Tidligere undersøkelser blant 10. klassinger i Oslo, har vist at det er betydelige forskjeller i psykiske plager mellom ungdom med ulik nasjonal bakgrunn (Oppedal, 2008). Også blant enslige mindreårige ungdommer finner vi variasjoner i depresjon mellom nasjonalgruppene (Figur 5.2). Enslige mindreårige fra Somalia har signifikant mindre forekomst av depressive plager enn ungdommer fra Afghanistan og Irak. Også blant 10. klassingene fant vi at elever med bakgrunn fra Somalia rapporterte betydelig mindre psykiske plager enn for eksempel ungdommer fra Irak. Når vi undersøker forskjeller i forhold til nasjonal bakgrunn, må vi ta i betraktning at det er relativt få deltakere fra hvert land, og det har betydning for generaliserbarheten av resultatene. Vi kan med andre ord ikke garantere at vi ville finne de samme forskjellene dersom vi hadde mange flere deltakere fra Sri Lanka, Irak eller Somalia. Vi synes likevel det er verdt å stille

Figur 5.2. Prosentandel enslige mindreårige i ulike nasjonalgrupper med symptomskåre over den kliniske grenseverdien.

spørsmålet om enslige mindreårige fra Afghanistan og Irak er spesielt sårbare når det gjelder psykiske plager.

Psykiske lidelser som forblir ubehandlet kan vare i lang tid, og etter hvert bli kroniske. Psykiske plager og lidelser er blant de viktigste årsakene til arbeidsuførhet og uførhetstrygd i Norge i dag. En systematisk kartlegging av ungdommenes psykiske helsestatus bør derfor inngå i den individuelle kartleggingen forut for kommunal bosetting. Tatt i betraktning den høye forekomsten av depresjon, vurderer vi det videre som viktig at det utvikles og iverksettes forskningsbaserte intervensjoner for å redusere nivået av psykiske plager i denne ungdomsgruppen.

5.2 Krigsopplevelser og post-traumatisk stressplager

Krig forårsaker store psykososiale lidelser hos mennesker over hele verden. Forringet psykososial helse i form av for eksempel angst, depresjon, post-traumatiske plager, stoffmisbruk, relasjonelle vansker, sorg, aggresjon, håpløshet og tap av motivasjon, er godt dokumentert både hos barn og voksne rammet av krig, samt hos flyktninger fra krigsherjede deler av verden (Nordanger m.fl., 2006).

De aller fleste enslige mindreårige som søker asyl i Europa kommer fra land som har vært preget av krig og væpnede konflikter i lang tid. De senere årene i Norge har de største gruppene kommet fra Afghanistan, Irak, Somalia og Sri Lanka. I vår undersøkelse oppgir 76 % av de enslige mindreårige at de har opplevd krig på nært hold, og 22 % av disse oppgir at de ble skadet i forbindelse med krigsopplevelsene.

Det å ha opplevd krig innebærer som regel ikke en isolert traumatisk enkelthendelse, som en ulykke eller katastrofe er. Krig innebærer ofte flere hendelser som drap, vold og overgrep, i tillegg til at sosial støtte og andre vanlige beskyttende systemer ofte blir revet bort. Traumatiske hendelser gir ofte komplekse reaksjoner, særlig når de skjer i barndom og oppvekst. Slike traumer kan da bidra til å undergrave menneskets helhetlige utvikling og fungering både somatisk, mentalt, sosialt og personlighetsmessig (Nordanger m.fl., 2006). Reaksjoner på tidligere traumatiske hendelser er derfor en viktig faktor når vi skal forstå enslige mindreåriges psykososiale tilpasning.

I vår studie kartlegger vi kun én av tre dimensjoner ved posttraumatisk stress, den tilbakevendende gjenopplevelse av den traumatiske hendelsen. Vi finner en stor andel av de enslige mindreårige har post-traumatiske plager knyttet til sine krigsopplevelser. 61 % oppgir at de fortsatt har plagsomme minner knyttet til krigsopplevelsene, og 47 % har fortsatt drømmer med mareritt om dette. Disse spørsmålene handler om

gjenopplevelse og invaderende symptomer, der plutselige tanker eller følelser dukker opp i bevisstheten.

De få andre studiene som er gjort blant enslige mindreårige viser også at posttraumatisk stress og depresjon er de hyppigst forekommende psykiske plagene blant enslige mindreårige. Studier blant enslige mindreårige asylsøkere i Belgia og Nederland fant at henholdsvis 36,7 % og 48,4 % hadde et svært høyt nivå av posttraumatiske plager (Bean m. fl., 2007a; Derluyn & Broekaert 2008). Posttraumatiske plager kan være forstyrrende i hverdagen. Flere ungdommer vi har snakket med i forbindelse med vår studie har fortalt at de har problemer med å sove eller at de våkner om natten og er redde. Det er derfor ikke rart at mange også har problemer med å konsentrere seg på skolen, og at det kan være vanskelig å stå opp om morgenen.

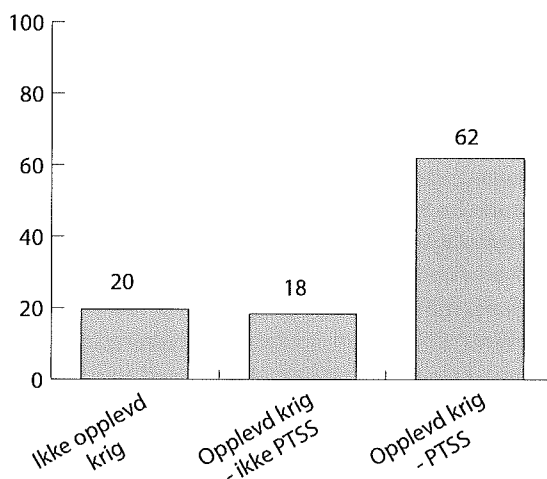
Tidligere studier blant enslige mindreårige viser at eldre enslige mindreårige har opplevd flere traumatiske hendelser enn de yngre, og at de har mer posttraumatiske plager (Bean m. fl., 2007b). I vår studie finner vi at like mange deltakere over og under 18 år har opplevd krig. Vi finner likevel en forskjell ved at ungdommer over 18 år har mer symptomer på posttraumatisk stress enn de yngre, men vi har foreløpig ikke informasjon om det kan forklares ved at de eldre har opplevd flere eller andre typer traumatiske hendelser eller om det er slik at plagene har forverret seg med alder eller botid i Norge.

Av de enslige mindreårige som oppgir at de har posttraumatiske plager er det kun 30 % som svarer at de har vært hos lege eller psykolog på grunn av dette i løpet av de siste tre månedene. Dette kan tyde på at mange ungdommer ikke får den hjelpen de trenger til å håndtere vanskelige tanker og følelser knyttet til dette. Det er ikke flere ungdommer over 18 år som går til psykolog enn de under 18, selv om det altså er betydelige flere av de eldre som lider av posttraumatiske stressplager.

5.3 Posttraumatiske plager og depresjon

Posttraumatiske plager er en kjent risikofaktor for å utvikle andre typer psykiske plager og lidelser, deriblant depresjon. I vår studie finner vi at enslige mindreårige som har opplevd krig og i tillegg har symptomer på posttraumatisk stress, har betydelig høyere nivå av depresjon enn de som ikke har opplevd krig eller som ikke har plager knyttet til krigsopplevelsene (Se Figur 5.3). Det er ikke forskjell i forekomst av depresjon mellom de som ikke har opplevd krig, og de som har opplevd krig, men ikke har ettervirkninger av erfaringene sine. I begge gruppene er det ca. 20 % som har et

symptomnivå over klinisk grenseverdi. Blant de som hadde plagsomme minner og mareritt knyttet til krigsopplevelsene var forekomsten av betydelige depressive plager 62 %. Det er altså ikke det å ha opplevd krig i seg selv som henger sammen med depressive plager, men hvorvidt man har posttraumatiske stressplager knyttet til disse opplevelsene. Hvorfor noen utvikler slike plager, mens andre ikke gjør det, er et viktig spørsmål innenfor den forskningstradisjonen som undersøker utviklingsforløp hos barn med høy risiko for utviklingsforstyrrelser og psykiske lidelser. Vi skal ikke forsøke å gi noen forklaring på disse forskjellene i denne rapporten, men vi understreker at det å ha plager fra tidligere traumatiske livshendelser, som mange enslige mindreårige har, kan være en betydelig risikofaktor i forhold til den psykiske helsen og psykososiale tilpasningen etter bosetting i et nytt land.

Figur 5.3 Prosentandel med depresjon over klinisk grenseverdi hos enslige mindreårige med og uten symptomer på posttraumatiske stressplager (PTSS).

Omsorgsløsninger og psykiske plager

Som beskrevet innledningsvis, er det mange forskjellige omsorgsløsninger for enslige mindreårige som deltar i UngKul. Den største gruppen bor alene, omtrent like mange ungdommer bor i bokollektiv og med familie / slekt. Bare ni av deltakerne oppgir at de bor i fosterhjem (Tabell 6.1).

Mens familieplassing er den vanligste omsorgsløsningen for de tamilske deltakerne, er det flest som bor alene i de andre gruppene, i særdeleshet bor halvparten av deltakerne fra Irak alene.

Vi finner betydelige forskjeller i depressive plager blant ungdom i de forskjellige omsorgsløsningene. Ungdommer som bor med familie / slekt eller i fosterhjem har lavest symptomnivå, signifikant lavere enn ungdommer med annen bosituasjon (se Tabell 6.2). Vi finner ungdommer med få symptomer og ungdommer med mye plager innenfor alle omsorgsløsningene. Som det fremgår av Tabell 6.2, kan vi likevel se at

det er høyere prosentandel med lav skåre og lavere andel med høy skåre blant ungdom som bor i familie, sammenliknet med de andre gruppene.

Deltakere i alle aldre bodde med familie eller slekt, men 31 % var under 16 år. Det var forskjeller i symptomnivå mellom ungdom som bodde med familie / slekt, og de som hadde andre omsorgsløsninger i alle aldersgrupper. Det var størst forskjell blant de yngste deltakerne. De som bodde med familie/ slekt hadde i gjennomsnitt en skåre på 13 på depressive plager, mens barn som hadde annen boform hadde i gjennomsnitt en skåre på 18.

Tabell 6.1. Prosentandel enslige mindreårige innen hver nasjonalgruppe med forskjellige omsorgsløsninger.

	Somalia	Afghanistan	Sri Lanka	Irak	Andre
Familie / fosterhjem (N = 75)	28	13	50	15	28
Kjæreste / ektefelle (N = 21)	5	6	5	11	9
Alene (N = 117)	39	40	32	52	39
Kollektiv (N = 79)	28	39	13	22	22

Tabell 6.2. Depressive plager og omsorgsløsning. Gjennomsnittsskåre og prosentandel med lav, borderline og høy skåre.

	Gjennomsnittsskåre	% med skåre < 18	% med skåre $\geq 18 < 24$	% med skåre ≥ 24
Familie / fosterhjem	16	62	20	18
Kjæreste / ektefelle	22	38	10	48
Alene	20	41	27	68
Kollektiv	20	35	33	32

Tilknytningsteori understreker at for at barnets sosiale og emosjonelle utvikling skal følge normale forløp, må barnet etablere nære relasjoner til minst én omsorgsperson (Bowlby, 1988). Barn og unges behov for hjelp, støtte og omsorg fra voksne omfatter så vel rent praktiske forhold, som for eksempel hjelp til lekser, hjelp til å forstå eller hjelp til å finne frem, som hjelp til å ta avgjørelser og viktige veivalg. Behovet for hjelp inkluderer ønsker om trøst når man er redd og engstelig, eller opplever motgang og nederlag. Det omfatter videre behov for å føle seg verdsatt og betydningsfull. Omsorgsfulle voksne dekker slike behov hos barna, og gir dem i tillegg tilhørighet og trygghet. De representerer også en trygg base for ungdommer som skal utvikle seg til å bli selvstendige og uavhengige av andre i en rekke praktiske og følelsesmessige situasjoner. I en tidligere studie blant enslige mindreårige var ønsket om å bli behandlet som en vanlig ungdom, om å få utdanning og ønsket om "en voksen som bryr seg om meg" de tre mest fremtredende behovene de enslige mindreårige ga uttrykk for (Hjelde & Stenerud, 1999).

7.1 Ungdom uten nære voksenrelasjoner i Norge er sårbare

På spørsmål om de enslige mindreårige i UngKul har "én eller flere voksenpersoner i Norge som står deg nær, og som du kan betro deg til", svarer 32 ungdommer benektende. Ungdommer som mangler nære voksenpersoner er en meget sårbar gruppe, og hele 75 % har depresjonsskåre over den kliniske grenseverdien. Disse ungdommene har vært like lenge i Norge som ungdommer som har nære voksenkontakter. Av de 32 ungdommene uten voksenkontakt i Norge, har 15 oppgitt at de har kontakt med familie i utlandet. Disse 15 har like mye depressive plager som de øvrige ungdommene i denne lille, men likevel viktige gruppen, med tanke på tiltak. Heller ikke når vi inkluderer alle deltakerne i undersøkelsen finner vi forskjeller i depressive plager mellom ungdom som har kontakt med familien i utlandet, sammenliknet med de som ikke har kontakt. Derimot har ungdom som har kontakt med familie i Norge, betydelig mindre depressive plager enn de som ikke har forbindelse med familie her.

Alle deltakerne under 16 år, oppgir at de har voksne de føler står dem nær. Mangel på voksenkontakter synes ellers å være jevnt fordelt på de øvrige aldersgruppene. Selv om de har like mange venner både fra Norge og fra hjemlandet som ungdommer som har nære voksenrelasjoner, føler de seg betydelig mer ensomme enn dem. De bekymrer seg også mer for familien i utlandet, og de rapporterer om mer diskriminering. Derimot oppgir de ikke mer symptomer på posttraumatiske stressplager enn gruppen som har voksenkontakter.

Det er viktig å understreke at vi ikke kan si noe om årsak og virkning på bakgrunn av disse resultatene. Det kan være at disse 32 ungdommene er så deprimerede, at de ikke har overskudd til å etablere nære relasjoner til voksne i Norge. En annen mulighet er at mangelen på nære, støttende voksne bidrar til at de blir deprimerede. Eller det kan være en bakenforliggende faktor som forårsaker at de unge både blir deprimerede, og at de avstår fra å etablere nære voksenrelasjoner. Uansett hva som er årsak og virkning, sammenhengen mellom depressive plager og manglende voksenkontakt er i overensstemmelse med funn fra annen forskning som blant annet viser at barn er mer beskyttet mot de psykiske effektene av belastninger, motgang, overgrep eller traumer, hvis de har minst én voksenperson de er knyttet til (Luthar, 2003).

7.2 Ungdom med nære voksenrelasjoner blant familie i Norge har minst psykiske plager

De fleste enslige mindreårige som har nære voksenkontakter i Norge, 43 %, har kontakt med voksne familiemedlemmer. 32 % oppgir personer knyttet til bokollektiv, flyktning- eller barneverntjenesten (offentlig ansatte), og 25 % oppgir støttekontakten som sine fortrolige. Ungdommene som sier at de har familiemedlemmer som sine fortrolige her i Norge, har en gjennomsnittsskåre i depresjon på 15. Ungdommer som oppgir offentlig ansatte eller støttekontakt som sine fortrolige, har i gjennomsnitt en skåre på 21, noe som utgjør en signifikant forskjell.

En grunn til dette kan være at hjelpeapparatet fanger opp ungdommer som er deprimerede, jobber

intensivt med dem, og bruker mye tid på å prate med dem. Å ha en støttekontakt kan være et tiltak som blir iverksatt for ungdommer som har mye depressive plager. En annen forklaring kan være at det er forskjeller i kvaliteten på relasjonene ungdommene har til familiemedlemmer og til offentlig ansatte. Familiemedlemmene er antakeligvis tryggere og mer kontinuerlig tilknytningspersoner enn voksne i det offentlige hjelpeapparatet, som etablerer relasjonen som en del av jobben sin, og som har tidsavgrenset kontakt med enslige mindreårige, det vil si til de blir 18 – 20 år.

I tabell 7.1 viser vi hvor stor andel av ungdommene som har familie vs. offentlig ansatte og støttekontakt som sine fortrolige, i forhold til tryggheten i relasjonene. De to første spørsmålene:

- "Det hjelper å gå til denne personen når jeg trenger hjelp"
- "Jeg diskuterer vanligvis mine problemer og bekymringer med denne personen"

dreier seg om hvor trygge ungdommene er på sine nære voksenkontakter i Norge. Av tabellen går det fram at en like høy andel ungdom med familie, offentlige ansatte og støttekontakter som fortrolige, opplever at de kan få praktisk og emosjonell støtte fra disse. Dette kan ses som en bekreftelse på antakelsen om at hjelpetjenestene i særlig grad jobber med ungdom som har mye psykiske plager, og at ungdommene føler det som en trygghet:

De to siste spørsmålene i Tabell 7.1, dreier seg om hvorvidt ungdommene føler seg utrygge i relasjonen til sine nære fortrolige:

- Jeg er ofte bekymret for at denne personen egentlig ikke bryr seg om meg
- Jeg er redd for at denne personen kommer til å forlate meg

Av tabellen kan vi se at 43 % av ungdommene som oppgir offentlig ansatte som sine fortrolige, er engste-

lige for at vedkommende *egentlig* ikke bryr seg så mye, betydelig flere enn ungdommer som har familiemedlemmer eller støttekontakt som fortrolig. Tilsvarende fordeling finner vi også når det gjelder ungdommenes frykt for at deres fortrolige i det offentlige hjelpeapparatet vil forlate dem. Disse resultatene kan støtte antakelsen om at det er kvalitative forskjeller i fortrolige relasjoner til familie sammenliknet med offentlig ansatte. Det kan synes som om vissheten om at offentlige ansatte hjelper og støtter dem som en del av jobben sin, bidrar til at de føler seg mer utrygge på denne relasjonen enn på relasjonen til familiemedlemmer som bygger på slektsbånd og til støttekontakter som har påtatt seg samvær med enslige mindreårige som en frivillig oppgave.

Det er en del ungdommer (17 %) som ikke har besvart spørsmålet om de har nære fortrolige. Av de som oppgir at de har nære fortrolige voksenkontakter i Norge er det 22 % som ikke har angitt nærmere hvem disse personene er. Denne relativt høye andelen manglende svar, tilfører usikkerhet til resultatene våre. Vår foreløpige konklusjon er derfor at mange enslige mindreårige føler seg utrygge på stabiliteten og gjensidigheten i forholdet til ansatte innenfor de offentlige hjelpetjenestene. Denne utryggheten kan være noe av forklaringen på forskjellen i forekomst av depresjon mellom ungdom som har familie og ungdom som har offentlig ansatte som nære fortrolige.

Resultatene våre indikerer at et viktig innsatsområde for de tjenestene som yter hjelp og omsorg til enslige mindreårige, bør være å bidra til at de etablerer nære relasjoner til voksne som vil fortsette utover den perioden ungdommene er knyttet til barnevern- og flyktningtjenesten.

Tabell 7.1. Prosentandel enslige mindreårige som føler seg trygge vs. utrygge på relasjonen til sine fortrolige voksenkontakter, blant dem som oppgir h.h.v. familie, offentlig ansatt og støttekontakt som fortrolig.

	Hjelper å gå til personen	Diskuterer problemer med personen	Personen bryr seg ikke om meg	Personen kommer til å forlate meg
Familie	95	82	26	26
Offentlig ansatt	90	83	43*	43*
Støttekontakt	90	77	30	33

Merk: * = signifikant (betydelig) forskjell mellom de som har familie og de som har offentlig ansatt som fortrolige.

8 Belastninger i ungdommenes hverdag

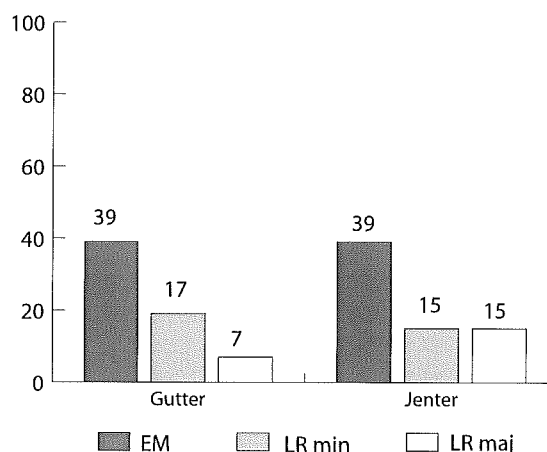
Alle kan fra tid til annen oppleve utfordringer og belastninger knyttet til hverdagslige aktiviteter, som for eksempel konflikter med familie eller venner, bekymringer for noen vi er glade i, stress på jobben, økonomiske problemer og lignende. Når belastningene i hverdagen blir mange og langvarige, kan det føre til at vi utvikler psykiske plager. Sammen med langvarige belastninger kan dramatiske opplevelser som alvorlig sykdom eller dødsfall blant de nærmeste, overgrep og traumer få en ekstra stor effekt på psykiske plager. Vi spør ungdommene om hvor ofte de opplever vanlige belastninger som økonomiske problemer, konflikter i nettverkene og vanskeligheter med skolearbeidet eller på jobben. Vi spør også om belastninger som er spesielle for barn og unge som vokser opp og tilpasser seg innenfor to kulturer, som for eksempel diskriminering og problemer med å forstå kulturelle koder. Også her benytter vi informasjon fra en gruppe lavrisikoungdommer med etnisk majoritets- og minoritetsbakgrunn som referanse.

8.1 Ensomhet

Alle kan føle seg ensomme en gang i blant, selv når vi er omgitt av mange andre mennesker. Ensomhetsfølelse kan også oppstå dersom man føler seg forskjellig fra andre, eller opplever å bli holdt utenfor nettverk med jevnaldrende. Mange innvandrere i Norge opplever at det kan være vanskelig å få kontakt med ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn, noe som også kan øke ensomhetsfølelsen. Det er sammenheng mellom følelse av ensomhet og depressive plager, men ensomhet kan også være et symptom på alvorlige depressive plager.

Det er betydelige forskjeller i opplevd ensomhet mellom enslige mindreårige og lavrisikoungdommer, både med etnisk minoritets- og majoritetsbakgrunn. Av de enslige mindreårige svarte hele 39 % at de nesten hele tiden følte seg ensomme, sammenliknet med 17 % av lavrisikoungdommene med etnisk minoritetsbakgrunn og 11 % av de med etnisk majoritetsbakgrunn. Enslige mindreårige som bodde alene følte seg mer ensomme enn de som bodde sammen med familie eller kjæreste/ektefelle.

Blant ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn, er jentene signifikant mer ensomme enn guttene, mens det ikke er kjønnsforskjeller verken blant enslige mindreårige eller de andre ungdommene med etnisk minoritetsbakgrunn (Figur 8.1). Av Figur 8.1 kan vi se at også gutter i vanlige innvandrerfamilier i større grad enn i etnisk norske familier er ensomme, mens vi ikke finner disse forskjellene blant jentene.

Figur 8.1. Prosentandel enslige mindreårige og lavrisikoungdommer som ofte føler seg ensomme.

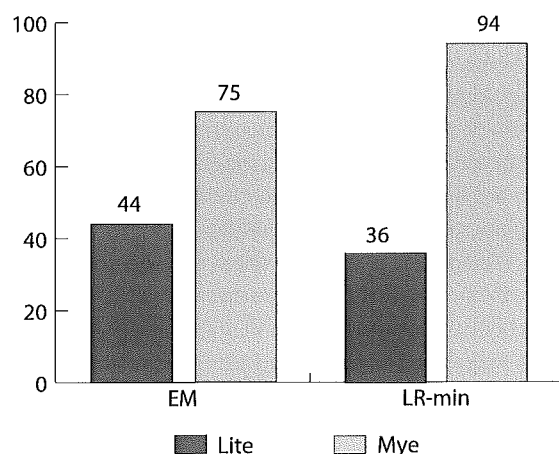
8.2 Bekymringer for økonomien

Ett av de problemene vi ser er at mange enslige mindreårige er opptatte av økonomi, både at de ikke har penger til å kjøpe ting de trenger og at de generelt bekymrer seg fordi de ikke har nok penger. Dette er et problem som rammer enslige mindreårige i betydelig større grad enn lavrisikoungdommene. Blant de enslige mindreårige ungdommene er det 33 % som rapporterer at de har store problemer fordi de ikke har nok penger til å kjøpe ting de trenger, mens det til sammenligning kun er 8 % av lavrisikoungdommene med minoritetsbakgrunn. Det er også en høyere andel av enslige mindreårige som oppgir at de er svært bekymret fordi de ikke har nok penger, 39 % mot 14 % av ungdom med etnisk minoritetsbakgrunn i lavrisikogruppen.

Enslige mindreårige kommer til Norge med et håp om en bedre framtid, hvor det er større muligheter for et liv i trygghet og økonomisk sikkerhet. En del enslige mindreårige (på samme måte som mange andre innvandrere og flyktninger) har også et forventningspress fra foreldre eller andre familiemedlemmer om at de skal sende penger for å hjelpe familien. Over en tredjedel av ungdommene oppgir at de ofte har opplevd stort press for å hjelpe familie i utlandet økonomisk. Det er imidlertid ikke noen sammenheng mellom det å oppleve økonomisk press fra familien og det å ha problemer eller bekymringer for økonomien. Eller sagt på en annen måte: Ungdommene kan ha økonomiske problemer, enten de føler press fra familie i utlandet om å sende penger eller ei.

Vi finner derimot en ganske sterk sammenheng mellom økonomiske problemer og bekymringer fordi det er vanskelig å få jobb. Det kan derfor se ut til at den høye forekomsten av bekymringer for økonomi henger sammen med hvilke muligheter enslige mindreårige har til å få innpass på arbeidsmarkedet. Dette kan gjelde både i forhold til å skaffe seg ekstra jobb ved siden av skolen eller en sommerjobb, og det kan være i forhold til å skulle skaffe seg en fulltidjobb når de må forsørge seg selv etter hvert som de fases ut av barnevernets omsorg.

Det er en klar sammenheng mellom både økonomiske problemer og bekymringer i forhold til depresjon. Jo mer økonomiske problemer ungdommene opplever, jo høyere symptomnivå har de. Figur 8.2 viser at av de 88 enslige mindreårige som hadde lite økonomiske problemer, var det 44 % som skåret over grenseverdien på depressive plager, mens det var 75 % av de med mye økonomiske problemer. Blant lavrisikoung-

Figur 8.2. Prosentandel med depresjonsskåre over klinisk grenseverdi blant enslige mindreårige og lavrisikoungdom med minoritetsbakgrunn som oppgir lite vs. mye økonomiske problemer.

dommer med minoritetsbakgrunn, som jo rapporterte betydelig mindre økonomiske problemer, var derimot sammenhengen med depresjon enda sterkere enn hos enslige mindreårige. Hele 94 % av de 17 elevene som oppga at de hadde mye økonomiske problemer hadde skåre over den kliniske grenseverdien på depresjon, mens bare 36 % med få økonomiske problemer hadde høy symptomskåre.

Det å oppleve stort press for å hjelpe familie i utlandet økonomisk ser imidlertid ikke ut til å ha noen sammenheng med depresjon. Ungdommene kan være deprimerede selv om de ikke føler seg presset til å sende penger til familien sin, og de kan ha lite symptomer på depresjon, men oppleve sterkt press til å sende penger.

Vi ser derimot betydelige forskjeller blant enslige mindreårige under og over 18 år når det gjelder problemer og bekymringer for økonomien. 37 % av ungdommene over 18 år rapporterte om store problemer fordi de ikke hadde penger til å kjøpe ting de trengte, sammenliknet med 26 % av ungdommene under 18 år. Det er enda større forskjeller når det gjelder å ha store bekymringer fordi de har for lite penger, hvor henholdsvis 45 % av de over og 24 % av de under 18 år er veldig bekymret.

Aldersforskjellene når det gjelder belastninger knyttet til økonomi kan være et resultat av økende ansvarsfølelse med økende alder. Det kan også være at kravene fra familie både i Norge og utlandet om å bidra økonomisk øker jo eldre ungdommene er. Behovet for penger er kanskje også større etterhvert som ungdommene blir eldre, særlig dersom de bor alene og skal klare seg selv.

Aldersforskjellene kan også være en konsekvens av at mange over 18 år muligens ikke har et tilbud om ettervern fra barnevernet eller at de ikke lenger får like mye støtte fra kommunen. Det er store forskjeller mellom kommunene når det gjelder fortsatt økonomisk støtte til enslige mindreårige etter at de har fylt 18 år. ECON-rapporten fra 2007 viser at i 2 av 3 kommuner fikk alle enslige mindreårige tilbud om økonomisk støtte til de var ferdige med videregående utdanning. I halvparten av kommunene fikk fosterhjem økonomisk støtte fram til den enslige mindreårige fylte 20 år, mens i den andre halvparten fikk de ikke det. Her ser det ut til at kommunene har en enten eller praksis, enten får alle eller ingen økonomisk støtte. Også i forhold til slektsplassering er det store forskjeller mellom kommunene når det gjelder hvor lenge de gir økonomisk støtte. I halvparten av kommunene fikk alle familier økonomisk støtte fram til den enslige mindreårige fylte 20 år, i 11 % av kommunene fikk noen det, mens i 42 % av kommunene fikk ingen slik støtte (ECON, 2007).

8.3 Skolen

De fleste enslige mindreårige er svært opptatte av skole og utdanning. Dette er også et hovedfokus i arbeidet med ungdommene. Arbeidet begynner gjerne allerede i mottaksfasen, men blir særlig viktig når asylsøknaden er innvilget og bosetningsprosessen starter opp. De er motiverte elever som strever for å oppnå gode resultater, selv om veien fram for mange er lang og kronglete. Det ligger utenfor denne rapportens målsetting å gi en inngående drøfting av skolesituasjonen, her skal vi bare oppsummere ungdommenes opplevelse av sider ved skolesituasjonen som vi fra andre undersøkelser vet at kan være svært belastende for elevene (Oppedal, 2008).

Svært mange av de enslige mindreårige, 29 % av dem som er i en skolesituasjon, rapporterer at de har problemer med å konsentrere seg på skolen. Konsentrasjonsvansker er gjerne en følge av psykiske plager, og det er derfor ikke overraskende at vi finner at ungdommene som har konsentrasjonsvansker også har mer depressive - og posttraumatiske stressplager enn andre.

Når det gjelder belastninger knyttet til skolearbeid, ser vi at ungdom med etnisk minoritetsbakgrunn i lavrisikogruppen i større grad enn både ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn og de enslige mindre-

årige opplever mye arbeidspress på skolen. Vi vet at dette gjerne henger sammen med prøver som kommer samtidig, store innleveringer, karakterpress og vanskeligheter med å forstå pensum. Som vi har sett er det mange enslige mindreårige i vår undersøkelse som får opplæring på barnetrinnet eller ungdomstrinnet, og det er mulig de ikke opplever samme arbeidspresset på disse nivåene som på videregående skole. Også i barneskolen opplever elever med etnisk minoritetsbakgrunn mer arbeidspress på skolen enn ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn (Oppedal m.fl., 2008). Både enslige mindreårige og lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn opplever stort press fra omgivelsene for å lykkes og gjøre det bra på skolen. Her er det signifikante forskjeller mellom alle tre gruppene, og de enslige mindreårige opplever mest press. I tidligere studier har vi vist at barn og unge med etnisk minoritetsbakgrunn opplever at foreldrene deres i betydelig større grad enn ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn verdsetter prestasjoner og at barna lykkes med skolearbeidet. Det kan være slike prestasjonsverdier som bidrar til at ungdom med etnisk minoritetsbakgrunn opplever sterkere press fra omgivelsene enn ungdom med majoritetsbakgrunn.

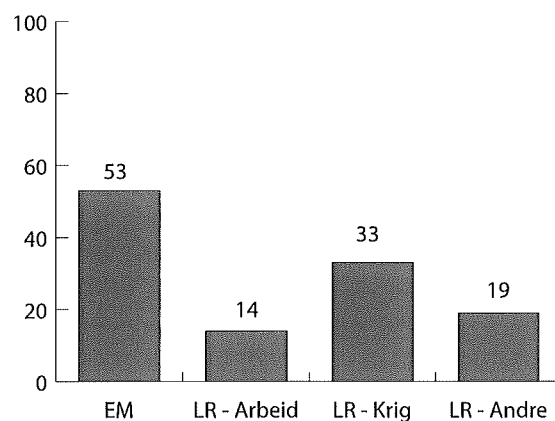
Tabell 8.1. Prosentandel enslige mindreårige og lavrisikoungdom som ofte opplever belastninger med skolearbeidet i form av arbeidspress og press fra omgivelsene for å lykkes.

	EM	LR min	LR maj
Stort arbeidspress på skolen	30	40	34
Stort press fra omgivelsene for å lykkes og gjøre det bra på skolen	43	36	23

Det ser ikke ut til at problemene knyttet skole som vi har undersøkt har noen sammenheng med alderen til de enslige mindreårige. Derimot er det en sammenheng mellom skolerelaterte belastninger og depressive plager. Denne sammenhengen er særlig tydelig blant jentene, både i lavrisikogruppen og blant de enslige mindreårige.

8.4 Bekymringer for familien i utlandet

I tillegg til at de fleste enslige mindreårige kommer fra land preget av krig og alvorlige konflikter, skiller de seg også fra andre ungdommer ved at de har mistet eller av andre grunner er atskilt fra foreldre, slekt og venner. De fleste innvandrere er opptatte av ting som skjer i hjemlandet deres, og bekymrer seg for sine nærmeste hvis konflikter tilspisser seg. For ungdommer som ikke har nære omsorgspersoner å søke informasjon og trøst fra, kan bekymringene for situasjonen og familien i hjemlandet bli ekstra tunge. Dette ser vi tydelig når vi sammenlikner svarene fra enslige mindreårige med svar fra ungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn som er i Norge sammen med sin nærmeste familie. Ved denne anledningen har vi delt siste gruppe inn i lavrisikoungdom med opprinnelse fra Afghanistan, Irak, Somalia og Sri Lanka (LR-Krig), ungdom med bakgrunn fra Tyrkia, Marokko og Pakistan (LR-Arbeid) og ungdom med bakgrunn fra andre land i Asia, Afrika og Latin-Amerika (LR-Andre). Som det fremgår av Figur 8.3 og 8.4 fant vi betydelige forskjeller mellom enslige mindreårige og de andre ungdommene. Det er flest enslige mindreårige og elever i gruppen LR-Krig som har vært urolige for ting som skjer i hjemlandet deres. 53 % av enslige mindreårige og 33 % av LR-Krig rapporterte at de ofte hadde vært urolige for ting som skjer i hjemlandet, mens dette gjaldt for 14 % av ungdommene med bakgrunn fra land som vi får arbeidsinnvandrere fra (LR-Arbeid).

Figur 8.3. Prosentandel som svarer at de ofte har vært urolige for ting som skjer i hjemlandet deres det siste året.

EM: Enslige mindreårige

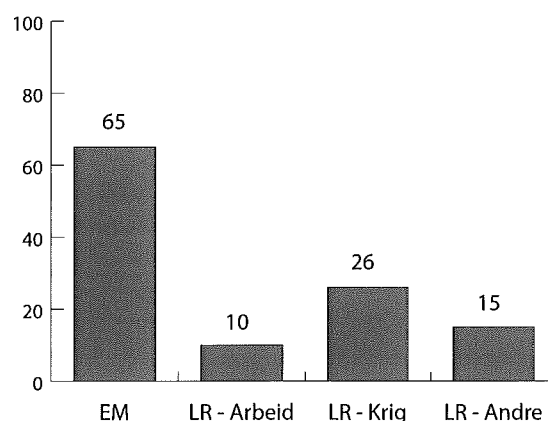
LR: Ungdom med lav risiko for psykiske plager

LR - Arbeid: bakgrunn fra Tyrkia, Pakistan og Marokko

LR - Krig: Afghanistan, Irak, Somalia og Sri Lanka

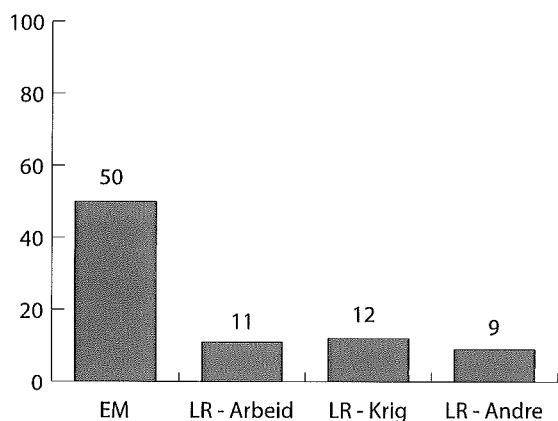
LR - Andre: andre land i Asia, Afrika eller Latin Amerika.

Enslige mindreårige bekymrer seg ikke bare om situasjonen i hjemlandet, de er i særdeleshet urolige for familiemedlemmer i hjemlandet. Så mange som 65 % oppgir at de ofte har vært urolige for familiemedlemmer i hjemlandet sitt det siste året. Av Figur 8.4 ser vi imidlertid at lavrisikoungdommer i alle gruppene kan oppleve denne typen bekymringer. Ikke uventet er det flest i gruppen LR-krig, hvor 26 % har hatt slike bekymringer.

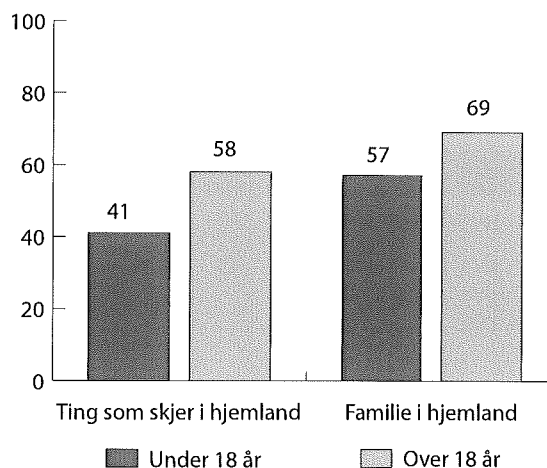
Figur 8.4. Prosentandel som svarer at de ofte har vært urolige for familiemedlemmer i hjemlandet i løpet av det siste året.

Enslige mindreårige bekymrer seg også betydelig mer enn gruppen av lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn for familiemedlemmer som er i vanskeligheter, halvparten oppgir at de har hatt bekymringer fordi søsken eller foreldre er i alvorlige vanskeligheter. Fra intervjuene vi har gjort med enslige mindreårige, vet vi at det ikke bare er krigen i hjemlandet som gjør dem så bekymret for familien sin, men like mye fattigdom og sykdom. Figur 8.5 viser at det er betydelig flere enslige mindreårige enn lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn som er engstelige for sine nærmeste, selv om vi også blant dem finner noen som er bekymret for foreldrene eller søsknene sine.

Figur 8.5. Prosentandel som svarer at de ofte var bekymret i løpet av det siste året fordi søsken eller foreldre er i alvorlige vanskeligheter.

Det er ingen betydelige forskjeller mellom enslige mindreårige som har kontakt med familien sin i utlandet og de som ikke har kontakt, når det gjelder hvorvidt de er bekymret for dem. Vi finner heller ikke sammenhenger mellom disse spesifikke belastningene og hvor lenge de enslige mindreårige har vært i Norge. Det ser altså ikke ut til at bekymringer for familien og situasjonen i hjemlandet avtar med tiden. Derimot viser resultatene at bekymringene henger sammen med alder. Av figur 8.6 ser vi at blant enslige mindreårige over 18 år har 58 % vært urolige for ting som skjer i hjemlandet, og 69 % har vært bekymret for familiemedlemmer i hjemlandet. Blant enslige mindreårige under 18 år er de tilsvarende tallene henholdsvis 41 % og 57 %.

Figur 8.6. Prosentandel enslige mindreårige over og under 18 år som ofte har vært bekymret for ting som skjer i hjemlandet og for familiemedlemmer der.

Vi finner også at jo flere bekymringer de enslige mindreårige har for hjemlandet og familien, jo mer symptomer på depresjon har de. De som ikke oppga at de var engstelige for familiemedlemmer i hjemlandet hadde en gjennomsnittlig symptomskåre på 15, mens de som svært ofte hadde slike bekymringer hadde en gjennomsnittlig symptomskåre på 22. Dette tallet er godt over den kliniske grenseverdien.

8.5 Konflikter i nettverkene i Norge

Av de enslige mindreårige som bor sammen med en eller flere voksenpersoner sier 9 % at de ofte hadde krangler eller konflikter med en voksen de bor sammen med. Det er ikke forskjeller mellom enslige mindreårige som bor i bofellesskap og de som bor med familie/slekt. Blant ungdommene i lavrisikogruppen sier 16 % i etniske minoritetsfamilier og 22 % i etniske majoritetsfamilier at de ofte har kranglet med en voksen de bor med. Det er altså majoritetsungdommene som krangler oftest med omsorgspersonene sine. Det ligger nedfelt i den norske kulturen at barna skal utvikle seg til å bli autonome og kunne hevde seg selv. En konsekvens av slike verdier er at man er mer overbærende når barn og unge hevder sine meninger til foreldrene gjennom en krangel. Familier som legger mer vekt på kollektivistiske verdier vil i større grad verdsette at barna innordner seg etter foreldrene sine, og har mindre toleranse for at barna sier i mot eller krangler med de som er eldre. Minst av alle krangler enslige mindreårige, og forskjellene mellom enslige mindreårige og lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn er signifikant. Dette kan være en konsekvens av at de sistnevnte enten er født i Norge, eller har bodd her lengre enn de enslige mindreårige,

og i større grad har tatt opp atferdsmønstre fra jevnaldrende ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn.

Tabell 8.2. Prosentandel enslige mindreårige og lavrisikoungdom som ofte har konflikter med eller er bekymret for omsorgspersoner og venner.

	EM	LR min	LR maj
Krangler eller konflikter med en voksen jeg bor sammen med	9	16	22
Krangler eller problemer i forhold til venner	9	11	13
Bekymringer fordi en av mine venner er i alvorlige vanskeligheter	39	17	17

Når vi ser på belastninger i vennenettverket finner vi ikke særlige forskjeller mellom enslige mindreårige og lavrisikoungdommer når det gjelder konflikter med vennene. Derimot er 39 % av enslige mindreårige bekymret for venner som er i vanskeligheter, noe som er betydelig høyere enn for de andre ungdommene. Det kan tenkes at disse vennene er venner i Norge som også er enslige mindreårige og som venter på å få søknadene sine behandlet, eller det kan være venner som de vet har det vanskelig på grunn av psykiske plager, økonomiske problemer eller annet. Det kan også være venner i hjemlandene de har i tankene, som har vansker på grunn av krig, sykdom og fattigdom.

8.6 Akkulturasjonsbelastninger

Det å vokse opp innenfor og tilpasse seg til to kulturer, kalles gjerne for akkulturasjon. Akkulturasjonsprosessen innebærer at man utvikler kompetanse til å kommunisere og samhandle med personer i begge kulturrene. Man kan også oppleve utfordringer i forhold til akkulturasjonsprosessen, både blant folk fra sin egen kultur og blant majoritetsbefolkningen. Denne type belastninger kaller vi akkulturasjonsbelastninger, og disse belastningene kan øke risikoen for depressive plager.

8.6.1 Belastninger innenfor majoritetskulturen

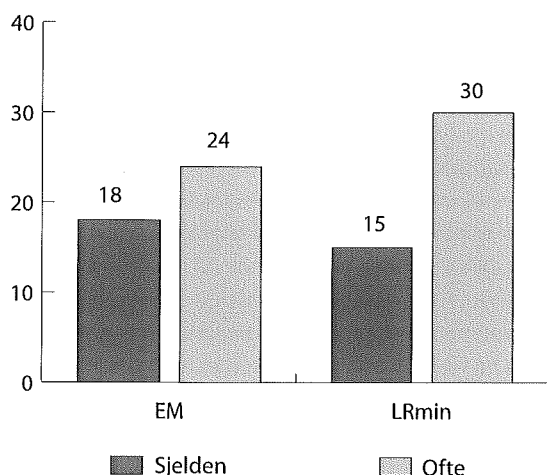
Vi finner at flere enslige mindreårige opplever belastninger knyttet til forståelse av norsk kultur enn det lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn gjør. Dette er ikke så rart med tanke på at enslige mindreårige har vært kortere tid i Norge, og at det tar tid å tilpasse seg og bli kjent med en ny kultur. Vi finner også at jo lenger de enslige mindreårige har vært i

Norge, jo mindre belastninger har de knyttet til de sidene ved norsk kultur vi spør om. 24 % av de enslige mindreårige svarer at de ofte har vært frustrerte fordi de ikke har forstått norsk måte å tenke og oppføre seg på. Til sammenligning sier kun 6 % i lavrisikogruppen med etnisk minoritetsbakgrunn det samme. 34 % av enslige mindreårige og 10 % av lavrisikogruppen har ofte opplevd at noen har sagt noe på norsk som de ikke forsto. Flere enslige mindreårige enn lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn rapporterer også å ha vært ukomfortabel med etnisk norske venner fordi de ikke visste hvordan de skulle oppføre seg. Det er færre som sier at de har mye problemer med dette enn med de andre tingene, men det er likevel 17 % av enslige mindreårige og 7 % av lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn som sier at de har følt dette ofte det siste året.

Tabell 8.3. Prosentandel som ofte har opplevd akkulturasjonsbelastninger knyttet til samvær med majoritetsbefolkningen.

	EM	LR min
Du har vært frustrert fordi du ikke forstår norsk måte å tenke og oppføre seg på	24	6
Du følte deg ukomfortabel med norske venner, fordi du ikke visste hvordan du skulle oppføre deg	17	7
Noen har sagt noe på norsk som du ikke forsto	34	10

Som allerede nevnt finner vi at jo lengre de enslige mindreårige har vært i Norge, jo mindre opplever de problemer med å forstå norsk kultur. Det som derimot ikke minsker med tiden er det å føle seg ukomfortabel med etnisk norske venner. Det er vanskelig å gi noen god forklaring på hvorfor det kan være slik. Vi finner heller ingen sammenheng mellom hvor ukomfortabel man er med etnisk norske venner og hvor mange etnisk norske venner ungdommene sier at de har.

Figur 8.7. Forskjeller i gjennomsnittlig depresjons-skåre hos ungdom som ofte "har følt seg ukomfortable med norske venner, fordi de ikke visste hvordan de skulle oppføre seg".

8.6.2 Belastninger innenfor egen kultur

12 % av enslige mindreårige og 6 % av lavrisikogruppen med etnisk minoritetsbakgrunn oppgir at de ofte har blitt skjelt ut av noen fra hjemlandet sitt for ikke å kjenne tradisjonene godt nok. Enslige mindreårige og lavrisikoungdommene er derimot blitt kritisert like mye av folk fra egen kultur fordi de ikke kler seg passende, henholdsvis 11 % og 12 % sier at de har opplevd dette ofte i løpet av det siste året. Her er det imidlertid klare kjønnsforskjeller. Ikke overraskende er det flere jenter enn gutter som blir kritisert for klesdrakten sin, henholdsvis 21 % og 8 % blant de enslige mindreårige. På ett av spørsmålene om akkulturasjonsbelastninger rapporterte enslige mindreårige mindre belastninger enn de andre. Enslige mindreårige blir sjeldnere enn lavrisikoungdommer i familier med etnisk minoritetsbakgrunn kritisert av folk fra sin egen kultur for ikke å snakke morsmålet sitt godt nok, henholdsvis 8 % og 15 % svarte at de ofte hadde opplevd dette. Dette kan nok forklares med at enslige mindreårige har bodd kortere tid i Norge og at de derfor ikke har begynt å glemme morsmålet sitt enda. Kanskje enslige mindreårige i mindre grad omgås voksne fra sin egen kultur enn lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn, og dermed heller ikke er så utsatt for denne type kritikk.

Tabell 8.4. Prosentandel som ofte har opplevd akkulturasjonsbelastninger knyttet til samvær med folk fra egen kultur.

	EM	LR min
Du er blitt kritisert av folk fra hjemlandet ditt fordi du ikke kler deg passende	11	12
Folk fra hjemlandet ditt har kritisert deg for ikke å snakke morsmålet ditt godt nok	8	15
Du er blitt skjelt ut av noen fra hjemlandet ditt fordi du ikke kjenner tradisjonene godt nok	12	6

Vi finner at eldre ungdommer oftere har opplevd å bli skjelt ut av noen fra hjemlandet for ikke å kjenne tradisjonene godt nok. Kanskje skyldes dette forventninger om at jo eldre man er jo mer bør man ta ansvar for å ta vare på sin etniske kultur. Vi fant ingen sammenheng med hvor lenge de hadde vært i Norge, så det er derfor ikke sannsynlig at det skyldes at de har "glemt" tradisjonene.

Jo mer akkulturasjonsbelastninger ungdommene er utsatt for, jo mer depressive plager rapporterer de, og dette gjelder både for enslige mindreårige og lavrisikogruppen. Figur 8.7 viser signifikante forskjeller i symptomnivå for ungdommer som sjelden og ofte føler seg ukomfortable med etnisk norske venner, fordi de ikke forstår norsk måte å være på, og for ungdommer som sjelden og ofte blir kritisert for ikke å kle seg passende. Selv om forskjellene er signifikante i begge gruppene, synes hyppige og vedvarende akkulturasjonsbelastninger å ha en sterkere sammenheng med depressive plager blant lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn enn blant enslige mindreårige.

8.7 Diskriminering

Diskriminering av etniske minoritetsgrupper er en markør ved flerkulturelle samfunn, og utgjør en risikofaktor for dårlig selvbilde og psykiske plager, særlig depresjon, både blant barn og voksne (Phinney m.fl. 1998; Williams m.fl. 2003). Den mest alvorlige formen for diskriminering er den som er systematisk over tid og innebygd i majoritetssamfunnets organisasjoner, og som har som mål å undertrykke minoritetsbefolkningen. Diskriminering som innebærer at personer med etnisk minoritetsbakgrunn blir forskjellsbehandlet og utsatt for nedverdiggende behandling fra majoritetsbefolkningen, kan påvirke utviklingen av etnisk iden-

titet og ha svært negative konsekvenser for samhandling og relasjoner mellom etniske grupper. I sin ytterste konsekvens kan diskriminering føre til konflikt og krig.

I flerkulturelle oppvekstmiljøer finner vi også diskriminerende handlinger mellom ulike etniske minoritetsgrupper. Vi har tidligere vist at elever så langt ned som i 5. klasse, rapporterer at de har opplevd å bli truet eller angrepet på grunn av sin kulturelle bakgrunn (Oppedal m.fl., 2008). Diskriminerende handlinger strekker seg fra nedsettende fakter, gester, mistenkeliggjøring og verbale uttalelser til grov vold. I flerkulturelle miljøer er barn og unge utsatt for diskriminering både fra majoritetsbefolkningen og fra andre minoritetsgrupper. Nedenfor gir vi en oversikt over prosentandelen enslige mindreårige som er enige i ulike påstander som handler om diskriminering. Vi ser at så mange som 11 % oppgir at de er blitt truet eller angrepet på grunn sin kulturelle bakgrunn. Dette er omtrent samme andel som vi finner blant barn i 5. – 7. klasse. Vi vet ikke om de er utsatt for diskriminerende handlinger fra barn og unge med etnisk majoritetsbakgrunn, eller fra etniske minoritetsungdommer med annen nasjonal opprinnelse enn dem selv.

Tabell 8.5. Prosentandel enslige mindreårige som ofte har opplevd ulike diskriminerende handlinger.

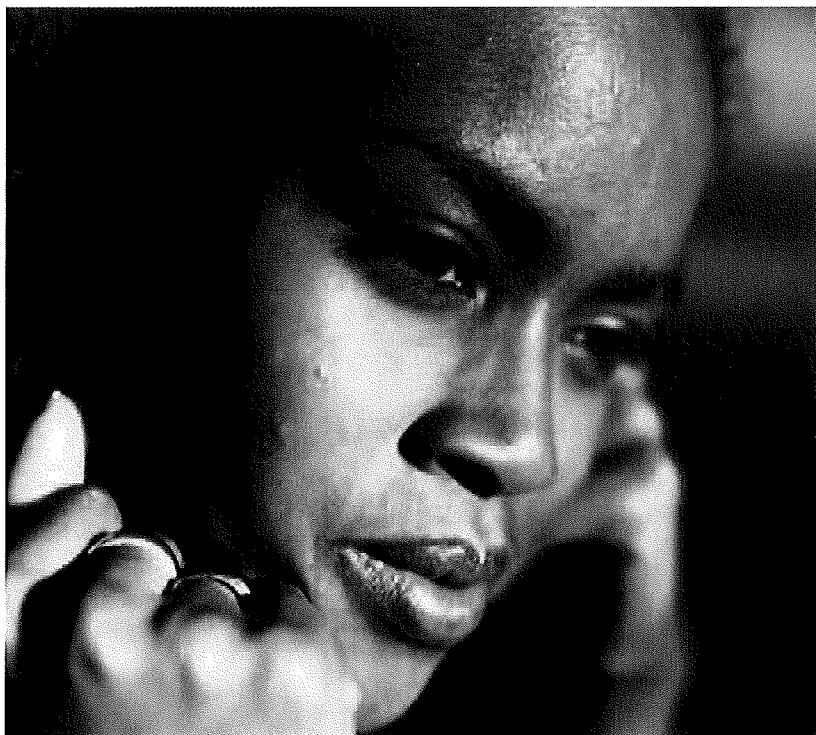
Jeg føler at folk fra andre kulturer ikke aksepterer meg	20
Jeg har blitt ertet og fornærmet på grunn av min kulturelle bakgrunn	25
Jeg har blitt truet eller angrepet på grunn av min kulturelle bakgrunn	11

Det ser ut til at opplevelser av å bli diskriminert er stabilt på tvers av kjønn, nasjonal bakgrunn og alder, ettersom vi ikke finner noen særlige forskjeller i nivå eller andel av diskriminering innenfor disse gruppene.

Derimot finner vi betydelige forskjeller i sammenhengen mellom diskriminering og depressive plager. Blant somalierne og irakerne er det ingen sammenheng mellom depresjon og diskriminering, mens det blant enslige mindreårige fra Sri Lanka er en ganske sterk sammenheng. Jo mer de tamilske ungdommene opplever å bli diskriminert, jo mer depressive plager har de. Igjen må vi minne om at det er relativt få ungdommer både fra Sri Lanka og Irak, og at vi derfor må sette spørsmålsteget ved hvorvidt disse forskjellene ville være tilsvarende i større grupper av enslige mindreårige.

Det kan altså se ut til at med unntak av tamilene, så er enslige mindreårige ganske motstandsdyktige overfor diskriminering. Kanskje har de lært seg å mestre denne type belastninger i miljøet på hensiktsmessige måter. Det kan også være at diskriminering bidrar til å styrke samholdet innad i de ulike etniske gruppene, og at de dermed får styrket sin etniske identitet og stolthet. Dette kan bidra til å redusere effekten av diskriminering på depressive plager.

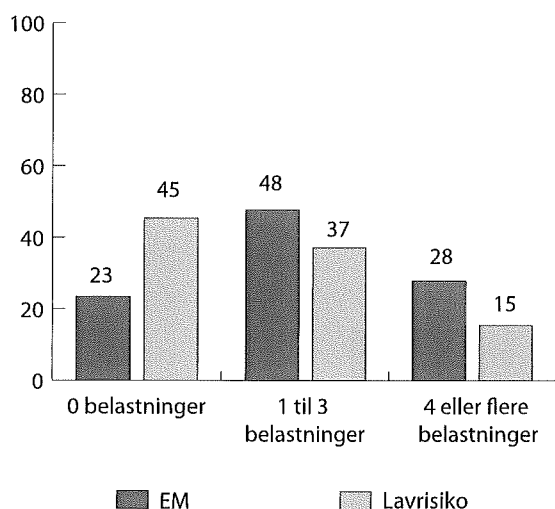
Når vi har flere deltakere i de ulike nasjonalgruppene kan vi utforske disse antakelsene grundigere, og kanskje også finne svar på hvorfor tamilene synes å være sårbare når de utsettes for diskriminering.

8.8 Opphopning av langvarige belastninger

Når vi ser på langvarige belastninger som er generelle for alle ungdommer, som for eksempel bekymringer for venner eller problemer med skolearbeidet, ser vi at enslige mindreårige oftere eller hyppigere har opplevd disse tingene enn lavrisikoungdommer med majoritets- og minoritetsbakgrunn. Da vi spurte hvor ofte de hadde opplevd ti ulike generelle belastninger det siste året, svarte 77 % av enslige mindreårige og 55 % av ungdommer i lavrisikogruppen at de ofte hadde opplevd minst én av belastningene.

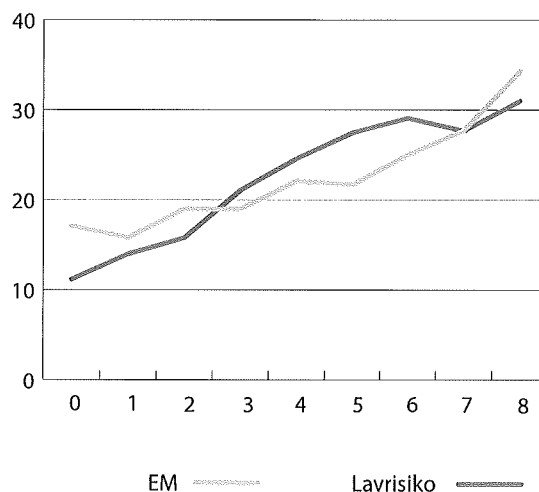
De fleste av oss klarer å håndtere én belastning uten at det får store konsekvenser for vår psykiske helse. Det er når det skjer en opphopning av belastninger som varer over tid at vi øker risikoen for psykiske plager. I Figur 8.8 ser vi at enslige mindreårige er en risikogruppe ved at de opplever flere generelle belastninger enn lavrisikoungdommene. Blant enslige mindreårige hadde 28 % ofte opplevd 4 eller flere generelle belastninger det siste året, mens andelen var 15 % blant lavrisikogruppen.

Figur 8.8. Prosentandel som har opplevd 0, 1-3 eller 4 eller flere belastninger i løpet av det siste året.

Det er en relativt jevn stigning i depressive plager i forhold til hvor mange belastninger ungdommene opplever i hverdagen (se Figur 8.9). Enslige mindreårige og lavrisikoungdommer i familier med etnisk minoritetsbakgrunn som ikke opplever disse belastningene har en gjennomsnittlig skåre på depresjonssymptomer på henholdsvis 17 og 11. Vi finner at ungdom som oppgir en opphopning av åtte eller flere av disse hverdagslige problemene i gjennomsnitt har en depresjonsskåre på henholdsvis 34 og 31 for enslige mindreårige og ungdommer i lavrisikogruppen. Symp-

tomene øker like mye for både enslige mindreårige og ungdommer i lavrisikogruppen jo flere belastninger de utsettes for.

Figur 8.9. Sammenhengen mellom gjennomsnittlig symptomnivå på depresjon og antall hyppige generelle belastninger blant enslige mindreårige og lavrisikoungdommer.

For å oppsummere, enslige mindreårige er utsatt for betydelig flere belastninger i hverdagen sin enn lavrisikoungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn. Disse belastningene utgjør en risiko for deres psykiske helse i tillegg til de posttraumatiske stressplagene de sliter med. Det kan derfor være kombinasjonen av tidligere krigsopplevelser og nåværende belastninger som bidrar til at en så stor andel av dem er deprimerte.

Del 3

Enslige mindreåriges stemmer i tale

I denne delen av rapporten vil vi gjengi de enslige mindreåriges stemmer for å gi et mer sammensatt og fyldigere bilde av hvilke utfordringer de står overfor i hverdagen etter bosettingen i Norge. Intervjuene vi har benyttet bygger på ungdomsversjonen av *Private Theory Interview* (PTI) (Ginner m. fl., 2001). Dette er et semistrukturert intervju der hovedhensikten med intervjuet er å finne ut hvordan ungdommene håndterer problemene som oppstår i hverdagen deres. Vi valgte å benytte dette intervjuet fordi mestring av problemer er en viktig del av barn og unges psykososiale tilpasning. Intervjuet er sentrert rundt fire hovedspørsmål:

- er det noe ungdommen synes er vanskelig for tiden
- hvordan denne vanskeligheten har oppstått
- hvordan ungdommen takler denne vanskeligheten
- hva han eller hun tenker rundt det å håndtere slike problemer i fremtiden

Intervjuet har således to dimensjoner, en dimensjon som er problemfokusert og en annen som er mestringsfokusert.

En tredjedel av ungdommene som har fylt ut spørreskjemaet i undersøkelsen vår, har også gjennomført dette intervjuet. Intervjuene gjennomføres av forskningsassistenter ansatt i Ungkul. Sitatene vi har benyttet i rapporten er gjengitt nokså ordrett slik informantene uttrykte seg, men er noen ganger redigert for leservennlighetens skyld.

Kriterier for valg av ungdommer til å delta har vært at vi ønsket å ha 30 intervjuer med ungdommer fra de fire største landbakgrunnene i vårt utvalg: Afghanistan, Somalia, Sri Lanka og Irak. I tillegg ønsket vi å gjøre intervjuer med minst 30 jenter.

Vi har fullført intervjuer med 111 ungdommer, og de fleste er tatt opp på lydfiler. De 52 intervjuene som foreløpig er transkriberte er utgangspunktet for denne delen av rapporten. Vi begynte med å lese gjennom alle disse for å identifisere intervjuer hvor temaer knyttet til å være på vei ut av hjelpeapparatet kommer opp. Så mange som 20 av de 52 ungdommene vi har transkriberte intervjuer fra, nevner alder og opphør av kontakt med de sosiale hjelpetjenestene spesifikt som

en av utfordringene de står overfor i hverdagen sin her og nå. Det er de 20 intervjuene der temaet alder blir tatt opp av ungdommene selv, som danner grunnlaget for analysen i denne delen av rapporten. Blant disse ungdommene er det 7 jenter og 13 gutter. 8 av ungdommene kommer fra Afghanistan, 5 fra Somalia, 3 fra Sri Lanka og 4 av ungdommene kommer fra andre land i Afrika og Asia.

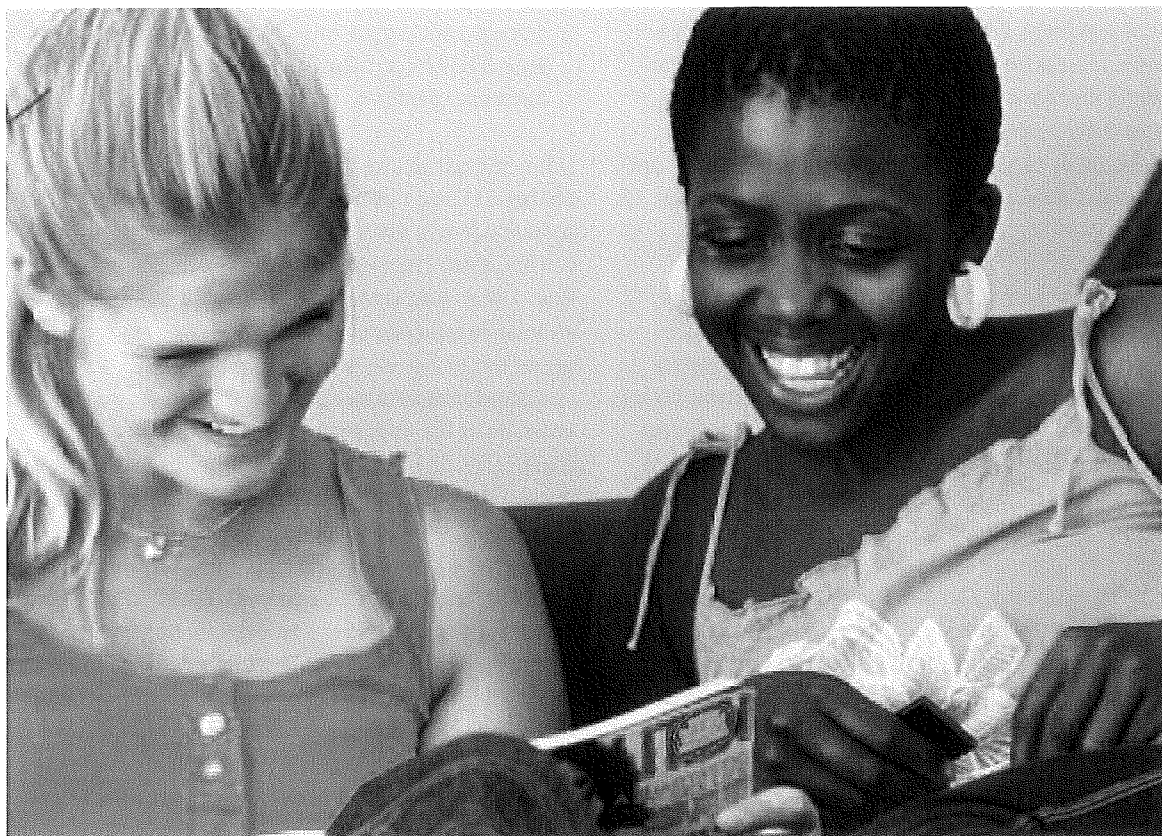
9.1 Analyse og resultater

Ungdommene tar opp ulike perspektiver på det å være på vei ut av hjelpeapparatet, og disse perspektivene kan summeres opp i fire ulike temaer:

- selvstendighet
- ensomhet
- økonomi
- brudd i omsorgssituasjonen/flytting

9.1.1 Selvstendighet

Flere av ungdommenes historier handler om å bli dratt mellom ønsket om å være selvstendige og klare seg på egen hånd, samtidig som de er unge mennesker i et nytt land som er svært avhengige av hjelp fra andre. Dette er ungdommer som har dratt fra hjemlandet sitt uten foreldre eller andre med foreldreansvar, og de har ofte krysset mange landegrenser på veien hit. Som nevnt innledningsvis, har de 325 ungdommene denne rapporten baserer seg på, i snitt brukt 1,5 år på reisen til Norge. Den ungdommen som har brukt lengst tid, har brukt hele 13 år. De fleste har i lang tid under hele reisen måttet klare seg på egen hånd. Etter ankomst til Norge, må de derimot innordne seg offentlige myndigheters retningslinjer og regler. I særdeleshet blir det norske hjelpeapparatet styrende når ungdommene skal bosettes i kommunene, og det skal tas avgjørelser om hvilken type omsorgsløsning som er best for dem. Da er ungdommene avhengige av hjelpetjenestene særlig når det gjelder å få tilgang til goder som penger, bolig og skolegang. Mange har også behov for praktisk hjelp til utfordringer de møter i hverdagen, som for eksempel å finne fram til hvilke institusjoner som yter ulike typer service. Det er ofte også ansatte i omsorgstjenestene som ungdommene

henvender seg til når de trenger hjelp og trøst til personlige problemer.

Av informasjonen i intervjuene kan vi se at ungdommene kan slites mellom avhengighet av den tryggheten omsorgstjenestene representerer og behovet for å være uavhengig og selvstendig. Overgangen til voksen selvstendighet synes å være vanskeligere enn mange var forberedt på. En av jentene forteller at hun selv valgte å flytte ut av bofellesskapet da hun fylte 18 år, men synes det er vanskelig å bo alene:

Da jeg fylte 18 år så valgte jeg å flytte ut fra bofellesskapet. De sa det var ok. Så ga de meg leilighet. Jeg flytta inn og det var lenge siden. Nå er jeg 19 år, men jeg klarer visst ikke å bo alene. (ler)

Hun forteller at hun føler seg svært ensom og at det som hjelper best er å være sammen med venner eller å gå en tur ut av leiligheten sin. Hun forklarer hvorfor dette hjelper:

Da føler jeg meg ikke ensom lenger. Jeg glemmer de dårlige tankene. Selv om det kanskje bare varer noen timer. Men det er bra for meg. Jeg glemmer alt det jeg tenker når jeg er aleine. Men det har skjedd mange ganger hvor vennene mine er opptatte og sånn. Da sitter jeg helt fast. Det er mange ganger hvor det går

kjempedårlig. Jeg måtte kjøres til legevakten. Noen ganger så kan det gå veldig ille.

Er det andre ting som du tenker kunne ha hjulpet deg i tillegg til det å gå på tur og være sammen med venner og...?

Altså, i det siste, så har jeg begynt å tenke at kanskje jeg bør bo sammen med noen. Men jeg er også veldig kresen, jeg må alltid ha ting på min måte. Så jeg tror ikke jeg klarer å bo sammen med en jente, for eksempel. Jeg kan jo godt bo sammen med kjæresten min en gang i fremtiden da. Men det er et stort steg.

Denne jenta uttrykker gjennom hele intervjuet at hun har et sterkt ønske om å være uavhengig og klare seg selv, men hun forteller også at hun føler seg ensom og derfor synes det er vanskelig å bo alene. Hun mestrer problemene med ensomhet ved å kontakte venner eller drive med aktiviteter. Vi får ikke inntrykk av at hun har noen stabile, nære voksenkontakter hun kan henvende seg til.

Det framkommer ikke av intervjuet hvorvidt ensomheten først begynte da jenta flyttet for seg selv, men det er tydelig slik hun selv oppfatter det, og føler seg fanget av situasjonen. Av det jenta forteller går det også fram at de psykiske plagene hun strir med er så betydelige at hun har søkt hjelp hos en psykolog.

Behovet for penger er for mange en barriere i forhold til drømmen om frihet og å være uavhengig

av barnevernet. En av guttene forteller oss at han bor alene, til tross for at han ikke har fylt 18 år enda. Han dro fra hjemlandet da han var 8 år, og har klart seg store deler av livet på egenhånd. Han synes det er vanskelig at han må følge reglene til barnevernet om hvordan han skal bruke pengene sine. Han sier det slik:

Noen ganger tenker jeg å slutte på skolen og finne meg jobb, men det går ikke. For jeg er under 18 år, og det er vanskelig å finne jobb. Jeg er lei av å gå til barnevernet, jeg liker ikke å gå på sånne steder. Da jeg var åtte år dro jeg fra hjemlandet mitt helt alene, og jeg har klart meg til nå. Også jeg gidder ikke å gå på barnevernet og få, og få penger når jeg bruker mine egne penger og, og jeg kan bruke som jeg vil. Når jeg får 700 kroner av barnevernet, det er veldig, det blir veldig vanskelig å bruke riktig. Hvis jeg kjøper mat, hvis jeg kjøper mat som jeg vil, har jeg ikke noe mer penger til å kjøpe sjampo og tannkrem. Jeg er ung, jeg trenger masse ting. Ikke liksom... jeg sier ikke at jeg har altfor dårlig med penger. Men det er...

Litt vanskelig?

Det er litt vanskelig å klare seg med de pengene.

Hos denne gutten er det et stort sprik mellom det han føler han har behov for, og det han faktisk får. Han er opptatt av å ikke kreve for mye og virke utakknemlig, men samtidig synes han det er vanskelig å klare seg på de pengene kommunen gir ham. Selv om han sier han har klart seg alene fra han var 8 år, kan vi få inntrykk av at han har problemer med å styre sin egen økonomi. Han tror det ville vært lettere dersom han hadde hatt mer penger. Han sier at noen ganger tenker han at han heller vil tjene penger enn å ta utdanning. Dette til tross for at han vet at uten utdanning i Norge så stiller man svakt, og at han gjerne vil ta fagbrev. Det er nok mange både ungdommer og foreldre som kjenner seg igjen i denne situasjonen. Ungdommen lengter etter å jobbe for å tjene penger til alt han eller hun har lyst på, men skjønner innerst inne at man må fortsette på skolen og ta utdannelse, og fortsette å være økonomisk avhengig av foreldrene.

En annen gutt er plaget av søvnproblemer, og legebesøk og medisiner spiser av kommunens utbetalinger:

Når jeg får 700 også to dager jeg må sitte og tenke på at åh, jeg må kjøpe sånn jeg må kjøpe sånn. Også, kanskje, nei det går ikke. Kanskje jeg kjøper piller. Nei, jeg går til legen også jeg må betale 250 kroner. Eller 150 kroner.

m-m. ja.

Også det går til legen alt. Så jeg har ikke noe igjen for å kjøpe mat.

Nei, skjønner.

Siden jeg går, jeg går mye til legen. Nesten hver uke jeg må gå til legen. Også jeg må betale. Så jeg har ikke lomme penger igjen.

Siden han går så ofte til legen, kan vi spørre oss om han i tillegg til den profesjonelle medisinske konsultasjonen, også bruker legen som en "fortrolig voksenperson" han kan prate med om problemene sine. I intervjuet sier han ingenting om at det finnes andre voksenpersoner som står ham nær, og som han oppsøker for å prate, eller få hjelp og støtte.

Ungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn, enten de er kommet som enslige mindreårige asylsøkere eller de bor sammen med foreldrene sine, må finne en balanse mellom verdier og atferdsmønstre som kan være svært forskjellige i opprinnelseskulturen og i majoritetssamfunnet. Det å innvandre eller flykte til et nytt land kan for eksempel føre til kulturelle motsetninger i forhold til krav og forventninger i overgangen til voksen alder. På den ene siden er ungdommene fremdeles knyttet til normene i sin opprinnelseskultur, mens de på den andre siden skal tilpasse seg den norske kulturen. En 16 år gammel jente beskriver slike konflikter i forhold til det å ha norsk kjæreste:

Du sier at du opplever å være en del av to kulturer og at av og til så forstår ikke kjæresten din deg? Kan du gi et eksempel på det?

Ja, fordi jeg kan si her i Norge det er sånn... hvis foreldrene mine var her, ikke sant, så hadde jeg ikke fått lov til å ligge over hos gutter når jeg er 16 eller 17 år, men her i Norge er det lov. Mine venner, mine norske venner, sa en gang at jeg ikke har noe problem fordi foreldrene mine er ikke her, ikke sant. De sier; bare glem foreldrene dine, fordi de ikke er her. Men jeg kan ikke glemme kulturen min, ikke sant.

Den friheten som er en konsekvens av at foreldrene eller familien hennes ikke bor i Norge, kan være litt vanskelig å takle. Hun virker noe skamfull når hun forteller at hun overnatter hos kjæresten sin, men på den annen side nyter hun den friheten det gir.

Den samme jenta sammenlikner sitt liv opp mot ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn også når det gjelder det å klare seg alene. Hun forteller at hun er redd for fremtiden alene i Norge, og hun gruer seg til hun blir 18 år og må passe på seg selv. Hun tror ikke hun vil klare det. Hun forteller at ungdommer som har familien her i Norge gleder seg til å bli 18 år, men at hun gruer seg. De som er født i Norge har jo ofte familien rundt seg selv om de fyller 18 år og flytter hjemmefra. På det første spørsmålet vi stiller i intervjuguiden om det er noen problemer hun har for tiden, svarer jenta slik:

Akkurat nå jeg tenker på min framtid, om at jeg skal bo

helt alene og er 18 år og sånn. Jeg er litt redd for det, jeg har jo ikke foreldrene mine her. Jeg tenker på det hele tiden. Det er det som er viktig akkurat nå. For jeg skal bli 17 til neste år og det er ikke så lenge til nå.

Hva er det du tenker, kan du si litt mer om hva du tenker når du tenker på fremtiden din her i Norge?

Ja, jeg tenker at jeg må passe på meg selv, ikke sant. Også må jeg jobbe. Jeg er glad i å jobbe og sånn, men det er sånn at når jeg blir 18, så må jeg passe meg selv hele tiden. Jeg tror ikke at jeg kommer til å klare det helt alene.

At det blir vanskelig?

Ja, fordi jeg savner foreldrene mine uansett. Det er mange ungdommer som begynner å glede seg til de blir 18 år, at de skal bo helt alene, men at mamma skal passe på dem litt og sånn. Foreldre er jo alltid foreldre alltid om de er over 18. De vil passe på barna sine uansett. Det blir ikke sånn for meg da.

Dette eksempelet viser oss at den fasen i livet der man tar steget ut i voksenverdenen er svært ulik for enslige mindreårige sammenliknet med ungdommer som bor med foreldrene sine. Å bo alene når foreldrene ikke er tilgjengelige er vesentlig forskjellig fra det å bo alene med foreldre innen rekkevidde, som kan komme på besøk og hjelpe til. I denne perioden er utvikling av tilhørighet og identitet svært viktig, som historien til denne jenta gir et eksempel på. Hun tenker mye på forholdet mellom kulturen i hjemlandet og den norske kulturen, og sammenlikner sin situasjon som enslig mindreårig med ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn eller ungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn som har familien sin her.

De fleste av ungdommene vi intervjuet uttrykte at de var glade for den hjelpen de fikk fra barnevernet, og at de ikke visste hvordan de skulle ha klart seg uten denne hjelpen. Dette viser noe av den avhengigheten ungdommene har til det kommunale hjelpeapparatet. Det er imidlertid ikke alle som føler seg like avhengig. En jente på 22 år forteller at hun er glad for å være ferdig med barnevernet. Hun syntes det var bra at hun fikk penger fra dem, men likte ikke forpliktelsen knyttet til denne hjelpen. På spørsmål om hva hun synes om å være ferdig med barnevernet, svarer hun:

Det var så mye å tenke på. De ringte når som helst for å avtale en time og for å søke og sånn. Eller for å komme på besøk for å se hvordan vi har det (ler litt). Og da er jeg sikkert ikke hjemme engang, for jeg er ofte på leksehjelp.

Denne jenta er godt integrert i sosiale nettverk. Hun og mannen hennes bor hjemme hos tanta og onkelen hennes. Hun har også broren sin i Norge, og en verge

som hun fremdeles har litt kontakt med. Et godt nettverk av voksenpersoner og familie er nok mye av forklaringen på hvorfor hun ikke lenger føler behov for tett kontakt med barnevernet. I intervjuet er det også tydelig at hun ikke liker at noen bestemmer over henne. Hun syntes for eksempel det var vanskelig da hun bodde i mottak, fordi andre bestemte innetider, hvor mye penger hun skulle få og hva hun skulle spise. På dette området skiller hun seg ikke fra de fleste andre ungdommer på terskelen til å bli voksne. De er avhengige av servicen i hjemmet, men vil helst ikke ha forpliktelsene som følger med.

Av intervjuene går det fram at et fellestrekk mellom de enslige mindreårige og lavrisikoungdommer med majoritets- og minoritetsbakgrunn er behovet for å klare seg selv, og det å kunne bestemme over sitt eget liv. For enslige mindreårige er denne uavhengighetstrangen ofte rettet mot barnevernet, mens den for lavrisikoungdommene som regel er rettet mot foreldrene. Barnevernet ser ikke ut til å fylle funksjonen som en trygg base på lik linje med hjemmet og foreldrene. For ungdommer med psykiske problemer eller uten stabile voksenkontakter, kan overgangen synes skremmende, og for enkelte kan den være assosiert med angst og uro for fremtiden. Ungdommer som er forankret i et godt nettverk synes å være mer positive til å fases ut av hjelpeapparatet, og å mestre overgangen bedre.

Noen ungdommer tror de er klare til å ta skrittet ut i friheten, men etter en stund angreir de og innser at de ikke forsto konsekvensene av det å bo alene. Som en av jentene vi intervjuet påpekte, ungdommer som har foreldrene sine her kan jo bare flytte hjem igjen. Det er ofte ikke like lett for enslige mindreårige når de først har flyttet ut fra et botiltak. Det er uansett viktig at ungdommene har etablert tette emosjonelle bånd og stabile nære nettverk før de skal klare seg på egenhånd.

9.1.2 Ensomhet

Å føle seg ensom er ikke identisk med det å være alene eller isolert, man kan føle ensomhet selv om man har personer rundt seg. En måte å beskrive ensomhet på er som mangel, enten på nære personer, kalt emosjonell ensomhet, eller mangel på et sosialt nettverk, sosial ensomhet (Replau & Perlman, 1982). Ensomhet kan være et uttrykk for individets forhold til samfunnet, og vil derfor variere mellom kulturer og organiseringen av samfunn. Både voksne og unge innvandrere rapporterer høyere forekomst av ensomhet enn nordmenn (Blom, 1997).

Ensomhet kan også være et symptom på at man er deprimert. En av guttene forteller at det største problemet hans her i Norge er at han føler seg ensom. Han har kontakt med familien sin i hjemlandet, men

synes det er vanskelig å klare seg alene i Norge. Han sover dårlig, har dårlig appetitt og har problemer med å konsentrere seg på skolen. Dette er klare indikasjoner på at han har mye psykiske plager. Han føler ikke at han får den hjelpen han trenger fra barnevernet. Nå går han til barnevernet "bare for å vise regning for leie og strøm", men han forklarer at han har behov for mer enn bare økonomisk hjelp:

Når jeg får regning på husleie eller strøm, går jeg bare der, men jeg har ikke mye kontakt med dem.

Nei...

Hvis jeg kunne ha kontakt med dem, eller de kunne spørre meg, hver måned, en gang eller to ganger i måneden, hvordan jeg har det eller noe... hva problem jeg har. Det kunne hjelpe meg. Men de... de tar ikke noe kontakt, eller de ringer ikke til meg, og spør hvordan jeg har det.

Når vi spør hvorfor han tror at de som jobber i barnevernet ikke stiller ham disse spørsmålene, svarer han at de har så mange ungdommer å følge opp, at de er så opptatte eller, så ler han unnskyldende: "Kanskje de har glemt meg?" Da vi stiller ham spørsmålet om hva han selv tenker at hjelpeapparatet kunne gjøre for å følge ham bedre opp, sier han at han skulle ønske det fantes noen faste grupper han kunne delta i, eller at han hadde noen han kunne prate med på tomannshånd om de problemene han har.

Fravær av foreldrenes omsorg skaper hos flertallet av de enslige mindreårige et behov for å ha en annen voksenperson å være knyttet til. De ønsker å ha én som bryr seg om dem, som stiller opp for dem, som beskytter dem og som de kan stole på (Hjelde & Stenerud, 1999). Dette kommer til uttrykk i historien til en gutt som føler at han har for mye ansvar for sitt eget liv, og han føler at det kun er jevnaldrende venner som støtter ham.

Hjelpeløsheten som følger av mangelen på hjelp og støtte som tilknytning til nære voksenpersoner gir, er også forbundet med ensomhetsopplevelser. Dette ser vi eksempel på i historien til en gutt som tidligere bodde sammen med slektninger, men som flyttet fordi det ble vanskelig for ham å bo i en familie med små barn. Nå bor han i et bofellesskap sammen med to andre ungdommer, men synes også det er vanskelig. Han savner å få råd fra noen som er voksne når det gjelder hvordan man skal bo alene, eller hvordan han skal disponere pengene sine. På vårt innledende spørsmål om han har noen problemer for tiden, forteller han:

Jeg har ikke noen vanskeligheter, men det å bo alene som en ungdom, det er litt vanskelig.

Bor du helt alene nå?

Jeg bor i et hus med noen andre ungdommer som

kommer fra samme land som meg.

Ja. Hvor mange er dere?

To stykker. Det er mye å gjøre. Du må ta ansvar, mye ansvar. Jeg føler at ingen støtter meg, unntatt venner. Du er sånn ensom.

Flere av informantene våre bruker ordet kjedelig når de skal beskrive hvordan det er for dem å være ensomme. Et typisk eksempel på dette forteller en av guttene om:

Akkurat nå jeg bor alene og sånn. Betaler husleie sjøl, mat sjøl, lager mat sjøl... ja, det er helt sånn kjedelig for meg. Og noen ganger jeg blir sånn... bare sitter og tenker på familien min og sånn, foreldre og de som er i hjemlandet.. jeg har vært her mange år, så jeg har ikke truffet dem og sånn..

Kjedsomheten sier noe om fraværet av mening, og dette kan gi opphav til uro (Halvorsen, 2005). Denne gutten prøver å holde seg aktiv slik at han skal slippe å kjede seg, og på denne måten unngår han å føle seg ensom og trist.

En annen gutt som også forteller at han føler seg ensom, tror at han kanskje vil bli mindre ensom dersom han gifter seg og får familie. På spørsmålet om hvordan han ser på fremtiden, svarer han:

Noen ganger tenker jeg på å gifte meg.

Gifte deg?

Ja (ler). Eller det er ikke så lett..

Det er ikke så lett å...?

Å ha familie og sånn. Det er stort ansvar å ha familie og barn og sånn.

Hvorfor har du lyst til det?

Det er bare for å ha noen hjemme og liksom være med, prate med. Enten du er glad eller du er sint og sånn. Bedre enn å sitte alene og sånn.

Tror du at du kommer til å gifte deg snart eller?

Nei.. (ler sammen). Eh.. det er stort ansvar.

Hvorfor det da?

Fordi det... nei jeg vet ikke helt. For jeg har ikke prøvd det før. Men det med å gifte seg og sånn, man må liksom være ferdig med skole og ha fast jobb og ja klare å støtte familien godt og sånn. Og ja så senere få ansvar for barna og skole og.. ja det er mye ting. Ting man må være helt klar for før man gifter seg. Liksom ta det store ansvaret.

Denne gutten har selv opplevd følgene av krig i hjemlandet, og hadde store problemer knyttet til disse krigsopplevelsene i tiden rett etter at han kom til Norge. Nå er det ikke lengre krigsopplevelsene og plager knyttet til posttraumatisk stress som er mest problematiske. Hans største problem i dag er at han føler seg tyngende ensom.

Til tross for at mange av ungdommene sier at de føler seg ensomme nå, har over halvparten av de 20 ungdommene svart i spørreskjemaet at de ser lyst på fremtiden. I intervjuene har vi også et spørsmål om hvordan ungdommene ser for seg fremtiden sin. Når ungdommene skal tenke høyt om fremtiden, får vi svar som er preget av både håp og bekymring. Bekymringene kan være knyttet til om de får jobb/ studieplass/lærlingplass eller til det å skulle leve resten av livet adskilt fra familien. Å stifte en egen familie kan være en måte å rekonstruere sine sosiale nettverk på. Drømmen om å etablere seg med familie er sterk hos ungdommer generelt, men når de fleste enslige mindreårige gir uttrykk for at de ønsker å etablere seg med familie her i Norge, er det kanskje også knyttet til et håp om å slippe ensomhetsfølelsen. Samtidig forteller det at de ser for seg en framtid her, og at de ønsker å bli i Norge.

9.1.3 Økonomi

Det kanskje viktigste fokuset i arbeidet med enslige mindreårige etter bosettingen, er skole og utdanning. Selv om de fleste ungdommene er svært motiverte for, og ser verdien av å ta utdanning, er det også mange som samtidig har et ønske om å tjene penger slik at de kan bidra i familien i hjemlandet. Dette kan gjøre det vanskelig for noen ungdommer å fortsette på skolen når retten til økonomisk støtte fra kommunen opphører. Det kan oppstå konflikter mellom livsstil og muligheter ungdommene har i det norske samfunnet, og forholdet til familien i hjemlandet. Solidaritet og emosjonell tilknytning ligger ofte til grunn når ungdommene velger å slutte med utdanning for å tjene penger (Eide, 2000). En gutt på 19 år forteller at han har mange venner som har sluttet på skolen for å tjene penger for å forsørge familien. Han har selv lyst til å ta høyere utdanning, fordi han vet det er lettere å få jobb da. Han synes det er vanskelig, fordi han også ønsker å bidra økonomisk til familien sin i hjemlandet:

Hva slags liv har jeg? Når man blir 18 år så blir støtten stoppet. Hvis man er en norsk som bor med foreldre, de blir, de flytter ikke ut når man er 18 år heller. Men... de får, selv om man er 18, 19, 20. Men som vi, vi har ikke noe valg.

Nei, og du er jo ikke ferdig på skolen enda. Hva tenker du om det da?

Ville ha ønsket bli ferdig med studiet, utdannelsen. Jeg ønsker å bli ferdig, men jeg vet ikke hva som skal skje. Kanskje jeg slutter i mellomtiden. Hvis ikke jeg klarer å konsentrere meg så... må jeg bare gi opp. Men altså, jeg vil bli ferdig. Men, man vet ikke hva som kommer mellomtiden. Ingen vet.

Også denne gutten sammenlikner sin situasjon med forholdene for ungdommer som bor sammen med foreldrene sine, og som flytter hjemmefra, men likevel fortsetter å få omsorg, praktisk og økonomisk støtte fra foreldrene sine. For enslige mindreårige er situasjonen ofte omvendt. I stedet for å kunne få litt ekstra når det trengs, er det de selv som må gi økonomisk støtte til familien sin. Han gir inntrykk av å føle seg maktesløs i forhold til 18-årsgrensen som han opplever som abso- lutt, og valget han må gjøre mellom skole, penger og utdanning.

Felles for de 20 ungdommene vi intervjuet er at de tok opp at det er problematisk å være på vei ut av hjelpeapparatet, og at de synes det er vanskelig å være alene i Norge. Våre analyser viser at guttene i større grad enn jentene tok opp at de hadde økonomiske problemer, og at de enten bidro eller ønsket å bidra med penger til familien. Noen av guttene fortalte også at dette ansvaret tynget dem. Jentene tok i større grad opp problemer de hadde i forhold til relasjoner. Det kunne dreie seg om store problemer på grunn av savn av familie, problemer i forhold til familie i Norge eller problemer i møte med norsk språk og kultur. De fleste av guttene kunne også fortelle om savn av familie og problemer i forhold til ulike relasjoner, men i intervjuene tok de først og fremst opp økonomi som et viktig problem for dem.

En av ungdommene som har svart at han er "veldig bekymret" på spørsmålet i spørreskjemaet om bekymringer fordi de ikke har nok penger, sier i intervjuet at han synes det er vanskelig å bo alene, og at han savner familien sin. Han er mye alene, og synes det er vanskelig å få kontakt med folk i Norge. Han forteller at han syntes det hjalp litt å gå til psykolog. Før han fylte 18 år betalte barnevernet for dette, men nå har de sluttet. Han forteller hvorfor:

Jeg vet ikke, det er barnevernet som bestemmer. Fordi det er de som skal betale. Hvis jeg skal ha kontakt med psykolog, det er jævlige dyrt. Jeg får hver måned 4000 kroner til alt, jeg må betale til mat også lommepenger eller telefon, også jeg har internett, jeg må betale alt. Også til skoleting, eller hvis jeg blir syk og trenger medisiner. Hvis jeg har time hos psykolog, det er jævlige dyrt. Koster mye penger.

Ja, så du må bruke av de pengene? Av de 4000?

Ja, m-m. Ja, fordi et år siden da jeg hadde psykolog, var det barnevernet som betalte. Også jeg fikk svar fra dem, de kan ikke hjelpe meg nå lenger.

Men det går ikke an å søke om det på nytt da?

Jeg tror ikke det. Jeg vet ikke, fordi, jeg var under 18 år da jeg hadde psykolog. Da jeg ble 18, sa de nei, nå vi kan ikke hjelpe deg. Fordi det er regel. Vi kan ikke hjelpe deg så mye, det er nok nå. Så jeg sa ja.

Hva tenker du om det at du ikke får hjelp lenger?

Jeg sa "ok", jeg kunne ikke si noenting til dem, eller de må hjelpe meg. Så ok. Fordi de sa det var en regel fra staten, ja... de kan ikke hjelpe, ikke etter det.

Her ser man et eksempel på at utfasingen fra barnevernet kan få negative konsekvenser for den psykiske helsen til enslige mindreårige. Denne gutten sier selv at han hadde utbytte av å gå til psykolog, men føler ikke han kan prioritere behandling når han har lite penger, og barnevernet vil ikke lengre betale ettersom han er over 18 år. Vi får også inntrykk av at han ikke er godt nok kjent med sine egne rettigheter, og hvilke muligheter han for eksempel kan ha til å søke støtte fra sosialtjenesten.

Det er altså flere enslige mindreårige som påpeker at de ønsker å klare seg selv uten hjelp fra barnevernet. På den andre siden er de svært avhengige av denne hjelpen, særlig når det gjelder økonomisk støtte under utdanning og skolegang. Utfordringene er å forhindre at ungdommene dropper ut av skolen. For ungdommer som både sliter med psykiske plager, har økonomiske problemer og føler seg forpliktet til å bidra økonomisk til familien i hjemlandet, kan sikkert veien ut av skolen føles veldig fristende.

9.1.4 Brudd i omsorgssituasjonen og flytting

Ifølge Barnelovens § 31 skal det legges stor vekt på barnets meninger om bosituasjonen sin etter at det har fylt 12 år. Av de 20 ungdommene som vi legger til grunn i denne delen av rapporten, oppga 8 ungdommer at de selv fikk være med på å bestemme hvor de skulle bo, mens 12 ikke fikk det. Totalt oppgir over halvparten (54 %) av alle de 325 deltakerne at de ikke fikk være med å bestemme hvor de skulle bo.

Flere av ungdommene tar opp i intervjuene nettopp at de selv ikke fikk være med på å bestemme hvilken kommune de skulle bli bosatt i. En av guttene forteller at han de siste seks månedene har bodd alene på hybel. Etter at han fylte 18 år måtte han flytte ut av bofellesskapet han bodde i. Han følte at han ikke fikk vite nok om hvorfor, og han synes det var vanskelig at han ikke fikk være med på å bestemme over en så viktig del av sitt liv. De hadde kun gitt han begrunnelsen at han nå var over 18 år, og at han klarte seg så bra. Han fortalte at det var andre ungdommer som var over 18 år, men som likevel ikke trengte å flytte ut. Da vi spurte om han hadde sagt ifra at han ikke ønsket å flytte, sa han at han hadde gjort det. I etterkant angrer han på at han ikke sa tydeligere ifra. Den gang trodde han heller ikke at det skulle være så vanskelig å bo alene. Han er veldig skuffet over at han nå har liten kontakt og får lite hjelp av de som jobber i bofellesskapet.

En annen av ungdommene er også bekymret i forhold til bosituasjonen. Han bor fremdeles i bokollektiv, men forteller at han har fylt 18 år og at han gruer seg til at han snart skal flytte. Han er frustrert fordi han mangler kunnskap om lovverket som regulerer hans rettigheter. Han sier:

Det er et problem, et veldig stort problem, at jeg ikke lenger kan bo i kollektiv. Jeg har blitt 18 år. Og jeg tenker masse på det, hvordan skal klare å leve alene. Og jeg tenker veldig masse på det, hvordan kan jeg finne leilighet. Det er stort problem.

For det må du tenke på nå som du har blitt 18 år?

Ja

Ja, hva gjør du med det problemet?

Det kan jeg ikke gjøre noe med. Men, jeg er egentlig ikke 18 år. Jeg kom til Norge og fortalte at jeg var 14 år. Så tok jeg sånn tanntest, ikke sant, også kommer svaret at jeg var 17 år. Jeg sa ingenting da, men nå vet jeg hvordan dere tenker. Den gang sa jeg, okay, ikke noe problem. Men nå er det blitt et veldig stort problem for meg at de sa jeg var 17 år. Jeg kan ikke leve alene jeg, det er vanskelig for meg. For hva kan jeg gjøre, jeg vet ikke.

Denne ungdommen gir altså åpent uttrykk for at han er redd for å bo alene, og at han ikke vet hvordan han skal klare seg selv. Han forteller ikke direkte hvorfor han er redd for å flytte fra bokollektivet, men det å skaffe seg en hybel synes å være en uoverkommelig oppgave. At det i enkelte byer og kommuner er svært vanskelig å finne et sted å bo for ungdommene, kan være med på å skape ekstra usikkerhet blant ungdommene som er på vei ut av hjelpeapparatet. I noen kommuner er hjelpeapparatet aktive i å bistå ungdommene, men jo eldre de blir jo mer blir dette ungdommenes eget ansvar.

Som vi har vært inne på tidligere, er det viktig for ungdommene å ha nære tilknytningspersoner som de kan regne med dersom de trenger hjelp. En av jentene bor i en egen leilighet, som er tilknyttet og ligger like ved et kommunalt bofellesskap med andre enslige mindreårige. Det hender at hun ringer til personalet i bofellesskapet midt på natten hvis hun ikke får sove. Hvis hun er veldig lei seg, får hun lov til å dra dit. Hun ser på de som jobber i bofellesskapet som familie, ikke som ansatte. Hun er svært bekymret over at hun må flytte ut fra denne ordningen når hun blir 20 år. Nærheten til de voksne gir henne trygghet. Hun har tidligere vært en del syk, og er redd for å være alene hvis hun blir syk igjen:

Nei, at det er jo vanskelig for meg å tenke, ikke sant, hva hvis det blir enda verre eller...? Hva hvis jeg blir syk etter jeg flyttet ut herfra, når jeg bor alene. Hvem skal være der for meg?

Det å flytte ut av et bofellesskap behøver ikke være så negativt på lengre sikt. En av guttene vi snakket med forteller at han egentlig ikke ville flytte fra bofellesskapet, men at han fikk vite fra kommunen at han måtte det etter at han ble 18 år. Selv om han i utgangspunktet ikke ville flytte, så han positivt på det å bli selvstendig og klare seg selv. Han har fremdeles kontakt med de som jobber i bofellesskapet han tidligere bodde i, og er veldig glad for det. Det var nok mange grunner til at hans brudd på omsorgssituasjonen var vellykket, men vi vil tro at det at han fortsatte å ha kontakt med de ansatte i bofellesskapet var en viktig brikke. Han skulle imidlertid ønske at kommunen kunne arrangere noen turer som alle de enslige mindreårige kunne delta på, også de som ikke lenger bor i bofellesskap. Felles møteplasser for de enslige mindreårige kan være av stor betydning selv mange år etter at de er faset ut av hjelpeapparatet.

9.1.5 Oppsummering

Vi har i dette kapittelet beskrevet med ungdommenes egne ord hvor vanskelig balansen mellom avhengighet og selvstendighet kan være. Enslige mindreårige skiller seg fra lavrisikoungdommer ved at de nærmest har en dato for den dagen de må bli selvstendige og klare seg selv, som regel en gang mellom 18 og 20 år. Mange opplever denne dagen som absolutt, uten muligheter til å vende tilbake til sin trygge base, slik

andre ungdommer gjør. Mange sammenlikner seg med andre ungdommer i Norge. De savner kontinuiteten i omsorgssituasjonen som de andre har, selv om de flytter hjemmefra.

De enslige mindreårige gir uttrykk for avhengigheten sin på ulike måter, og oppgir forskjellige grunner for at de gruer seg til den dagen kontakten med barnevernet opphører. I ettertid synes mange det er vanskelig at de ikke lengre har kontakt. For mange, særlig for guttene, er de økonomiske bekymringene overhengende. Mange føler seg dypt ensomme og savner familien eller andre nære omsorgspersoner. Frykt for at de ikke kan klare seg selv økonomisk eller ikke kan passe på seg selv, gjør at de er redde for å være alene.

For mange er følelsen av frihet og å være selvstendig etter at kontakten med barnevernet opphørte, en lettelse. Noen har sett frem til å slippe barnevernets kontroll, og andre opplever selv at de overraskende nok mestrer det å være selvstendig. Felles for disse er at de har kontinuitet i sine sosiale relasjoner og god tilhørighet og tilknytning til voksne omsorgspersoner.

10 Diskusjon

Vår målsetting med denne rapporten er å øke kunnskapen om enslige mindreåriges psykiske helse og psykiske plager ved å undersøke og beskrive:

- omfang av og typer belastninger de opplever i hverdagen sin etter bosetting
- deres tilknytning til voksne personer i Norge, med alder og utvikling av ny balanse mellom selvstendighet og autonomi som bakteppe

Vi har studert belastninger knyttet til traumatiske krigsopplevelser enslige mindreårige har vært utsatt for før de kom til Norge, i tillegg til de vanligste belastningene alle kan oppleve i forbindelse med ungdomstidens aktiviteter og plikter. Vi tilnærmet oss spørsmål om ungdommenes tilknytning til voksenpersoner ved å studere hvem de har som sine fortrolige, og i hvilken grad de føler seg trygge på sine nære fortrolige voksenkontakter. I siste del av rapporten har vi satt denne informasjonen inn i en kontekst som gjelder for mange enslige mindreårige, nemlig perioden når kontakten med det offentlige omsorgsapparatet opphører.

10.1 Begrensninger ved informasjonen

Rapporten tar utgangspunkt i informasjon fra 325 ungdommer som har kommet til Norge uten følge av foreldrene sine. De har fått innvilget asylsøknadene sine mellom 2000 og 2008. Dette er en liten andel av de 2200 enslige mindreårige som ble bosatt i dette tidsrommet. Vi vet at deltakerne i UngKul i gjennomsnitt er yngre enn i hele denne gruppen, og at de aller fleste er i en skolesituasjon. Andelen deltakere som er etablert med jobb og familie er veldig lav, men vi antar den utgjør en betydelig del av målgruppen vår. Det er også relativt få deltakere i de yngste aldersgruppene, mellom 11 og 15 år. Vi har ikke i skrivende stund informasjon om fordelingen av ulike nasjonaliteter i utvalget vårt reflekterer den relative andelen enslige mindreårige i Norge fra Somalia, Irak, Afghanistan, Sri Lanka og andre land.

Dessverre er andelen i hver nasjonalgruppe foreløpig lav, og dette gjelder også for andelen jenter. Det kan med andre ord stilles spørsmålsteget ved hvor representative våre informanter er for *alle* enslige mindreårige i Norge. Våre informanter utgjør cirka halvparten av alle ungdommene som er invitert til

å delta i prosjektet. To hundre ungdommer som var invitert, og hadde gitt samtykke til å delta, dukket ikke opp på datainnsamlingen. I denne type undersøkelser er det gjerne personer med mye problemer og psykiske plager som unnlater å delta. Dette kan bety at vi møter de mest velfungerende enslige mindreårige, og at forekomsten av psykiske plager antakeligvis er høyere i hele gruppen. Vi antar at ungdommene som deltar i UngKul i stor grad gjenspeiler gruppen av ungdommer i alderen 16 til 20 år, som har en eller annen forbindelse til de offentlige omsorgstjenestene, og som fungerer relativt bra.

Begrensningene ved utvalget vårt når det gjelder størrelse, det lave antallet jenter og små grupper av ungdommer fra ulike land, har konsekvenser for hvilke analyser vi kan gjøre, og for tolkningen av analyser hvor vi undersøker forskjeller mellom gruppene. Dette gjelder for eksempel når vi skal tolke resultatene av variasjoner i psykiske plager mellom ungdommer med forskjellig nasjonal opprinnelse, og når vi studerer psykiske plager i forhold til ulike omsorgsløsninger. Når det er få informanter i hver gruppe, blir resultatene sårbare for tilfeldige skjevheter. I og med at det foreløpig bare er 39 tamilske deltakere og 29 irakiske, er det grunn til å tolke resultatene om forekomst av depresjon i disse gruppene med stor varsomhet.

Denne rapporten er basert på tverrsnittsdata, det vil si at all informasjon fra hver deltaker er innhentet på samme tidspunkt. Dette impliserer at vi ikke kan trekke slutninger om *årsaker* når vi finner sammenhenger for eksempel mellom økonomiske belastninger og depresjon. Selv om vi antar at økonomiske problemer er én risikofaktor for at ungdommene blir deprimerte, kan det like gjerne være at fordi en ungdom er deprimert, er det vanskeligere å skaffe penger. Eller at økonomiske bekymringer oppleves mye større enn de vanligvis gjør for personer som ikke er deprimerte. Når vi får informasjon fra deltakerne på flere tidspunkt, vil vi være bedre rustet til å undersøke årsakssammenhenger.

10.2 Ungdommer vi ikke fikk kontakt med

Som nevnt ovenfor, representerer de 325 enslige mindreårige som deltar i UngKul en liten del av målgruppen vår. Det har vært ulike utfordringer knyttet til å komme i kontakt med enkelte grupper ungdommer, særlig de som ikke lenger hadde oppfølging fra det kommunale hjelpeapparatet. Av ungdommene som sto oppført som bosatt i de 25 kommunene vi hittil har besøkt, var det i alt 41 % (450 ungdommer) vi *ikke* har fått kontakt med. Vi fikk brev i retur med stampelet "adressat ukjent" eller beskjed om at telefonnummeret ikke lenger var i bruk da vi ringte. Det er sannsynligvis gode forklaringer på misforholdet. De tiltakene myndighetene har iverksatt for å oppklare den manglende overensstemmelsen mellom registrerte og etablerte enslige mindreårige i kommunene, har bare delvis kunnet belyse situasjonen. Det er fortsatt grunn til å bekymre seg over at så mange ungdommer ikke er registrert med riktig bosted. Det er utenfor vår rolle å finne ut av dette. Vi mener det er viktig å fortsette bestrebelsene med å forstå hvorfor så mange ungdommer ikke kan lokaliseres, og med å finne måter å registrere flyttinger blant enslige mindreårige på, når de ikke lenger har kontakt med omsorgsapparatet.

10.3 Traumer, belastninger og psykiske plager

De fleste tidligere undersøkelsene blant enslige mindreårige asylsøkere har studert forekomst av traumer og posttraumatiske stressplager blant ungdom i mottaksfasen som venter på resultatene av søknadene sine (Huemer m.fl., 2009). Resultatene fra disse studiene er entydige når det gjelder at barn og unge som reiser og søker asyl uten følge av voksne omsorgspersoner har opplevd flere traumer, og har høyere forekomst av psykiske plager og lidelser (særlig posttraumatiske stressplager og depresjon) enn både ungdommer generelt, og mindreårige flyktninger som reiser med foreldrene sine. Resultatene fra UngKul er i overensstemmelse med denne forskningen. I samsvar med annen litteratur på traumer, finner vi også stor overlapping mellom posttraumatiske stressplager og depresjon. Hele 62 % av ungdommene som rapporterer traumesymptomer, har depresjonsskåre over den kliniske grenseverdien. Vi vil tro at disse ungdommene har relativt dårlig fungering, og at de psykiske plagene i stor grad går ut over aktivitetene deres på skole / jobb, hjemme og på fritiden. Omkring 30 % av ungdommene som rapporterer symptomer på posttraumatisk stress har vært i kontakt med helsetje-

nestene den siste måneden på grunn av dette. Noen av informantene antyder i intervjuene at de unnlater å benytte psykiske helsetjenester på grunn av økonomiske forhold. Dette er bekymringsfullt både fordi de ikke får den behandlingen de trenger, men også fordi det vitner om at de ikke er kjent med sine rettigheter til å få dekket psykiatrisk / psykologisk behandling.

Vi vil anbefale at en systematisk kartlegging av forekomst av psykiske plager inngår som en del av den øvrige kartleggingen av ungdommenes bakgrunn, behov og ressurser både i mottaksfasen, og etter bosettingen. Resultatene fra denne kartleggingen kan gi viktig tilleggsinformasjon om barnas helsetilstand, og bør inkluderes i diskusjonene om tiltak som kan iverksettes for å redusere symptomnivået og øke fungeringen.

Resultatene i rapporten viser at enslige mindreårige ikke bare har høyere forekomst av posttraumatisk stress og depresjon, de opplever i tillegg signifikant flere belastninger i hverdagen enn lavrisikoungdommer med minoritetsbakgrunn. De er mer utsatt for ensomhet, for skolerelaterte belastninger, og for stress knyttet til akkulturasjonsprosessen enn barn i innvandrerfamilier. I langt større grad enn lavrisikoungdommer med minoritetsbakgrunn bekymrer de seg for familiemedlemmer i hjemlandet. Selv om det også blant ungdommene i familier med bakgrunn fra Afghanistan, Irak, Somalia og Sri Lanka, er en stor andel som er urolige for familien i hjemlandet (26 %), så er belastningsnivået mye høyere blant enslige mindreårige, hele 65 %. Tatt i betraktning at de kommer fra land som karakteriseres av krig, indre uro, nød og fattigdom, er bekymringene deres forståelige. Det kan være viktig å undersøke hvordan ungdommene håndterer angsten sin. Om de opplever at de kan hjelpe familien sin, om de føler seg hjelpeløse overfor de problemene familien har og i hvilken grad de snakker om bekymringene eller om de bærer dem for seg selv.

Et annet område hvor enslige mindreårige skiller seg ut er når det gjelder penger. Mens en relativt liten andel ungdom i vanlige innvandrerfamilier opplever at de har problemer fordi de ikke har nok penger eller ikke kan kjøpe ting de trenger, henholdsvis 14 og 8 %, sier henholdsvis 39 og 33 % av de enslige mindreårige at de har slike økonomiske belastninger. Økonomiske problemer er også et gjennomgående tema i intervjuene med ungdommene, hvor de forteller om både sosiale og praktiske konsekvenser av mangelen på penger. De sammenlikner seg med ungdommer i vanlige familier, og gir uttrykk for at de savner deres mulighet til å ha foreldre å gå til dersom de skulle være i knipe. Mange vil kanskje tenke at de økonomiske problemene henger sammen med at enslige mindreårige føler seg presset av familien til å sende penger til

dem. Vi finner at ungdommer som er utsatt for økonomisk press fra familien, ikke oppgir mer økonomiske problemer enn de som ikke føler slikt press. Dette kan bety at ungdommene opplever problemer med penger først og fremst i forhold til behov og aktiviteter de har i hverdagen sin i Norge. Vi vet ikke om de enslige mindreåriges økonomiske problemer henger sammen med at de reelt sett har lite penger, eller om de ikke har lært seg å disponere dem optimalt. Det kan også være at vissheten om at de fleste ungdommene i vanlige familier har mer penger til disposisjon enn dem, bidrar til at de opplever stor pengemangel.

De yngre barna har mindre posttraumatiske stressplager, mindre depresjon og færre belastninger enn de eldre ungdommene. Sammenhengen mellom alder og psykiske plager er også påvist i andre studier av enslige mindreårige (Huemer m.f., 2009). Det er vanlig at det skjer en økning i depresjon gjennom ungdomsårene, men denne økningen er først og fremst påvist blant jenter (Birmaher m. fl., 1996). Vi finner ikke betydelige kjønnsforskjeller i depresjon blant de enslige mindreårige og ungdommer i vanlige innvandrerfamilier. Blant ungdommer med etnisk majoritetsbakgrunn er det derimot en høyere forekomst av depresjon blant jentene. Også i andre studier, både blant barn (Oppedal m.fl. 2008) og ungdom (Oppedal & Røysamb, 2004) har vi funnet at gutter med minoritetsbakgrunn er spesielt utsatt for depressive plager. Gjennom intervjuene kan vi få inntrykk av at økningen i depresjon gjennom ungdomsårene blant de enslige mindreårige kan henge sammen med at kravene om økt ansvar og økt selvstendighet kan bli overveldende for dem. Det er imidlertid behov for mer forskning for å få en grundigere forståelse av hvilke faktorer som ligger bak den høyere forekomsten av depresjon blant de eldre ungdommene.

I en masteroppgave basert på intervjuer med somaliske enslige mindreårige gutter som hadde deltatt i UngKul, ble det vist at de de anvendte et bredt spekter av aktive strategier for å redusere eller løse problemene sine. Aktive mestringsstrategier har vist seg å være viktig for trivsel og psykisk helse (Connor-Smith m.fl., 2000). Christoffersen konkluderte at én grunn til at mange enslige mindreårige fungerer godt, til tross for at de har masse belastninger i hverdagen, er at de har et bredt repertoar av mestringsstrategier å spille på. Bortsett fra denne studien, er det lite forskning på hvordan enslige mindreårige mestrer hverdagen sin. Slik kunnskap er viktig med tanke på utvikling og implementering av tiltak som kan forebygge følgene av store belastninger og psykiske plager.

Informasjonen fra UngKul viser at de enslige mindreårige, også etter at asylsøknaden er innvilget og de har fått varig opphold i landet, er en meget sårbar gruppe. En stor andel er i tillegg til tidligere traumer

og mye posttraumatiske stressplager, også belastet med en opphopning av problemer knyttet til hverdagslivet deres her i Norge. Det er viktig at omsorgstjenestene jobber systematisk med å redusere nivået av belastninger blant ungdommene. Vi er kjent med at mange kommuner iverksetter ulike tiltak for å fremme problemløsning og mestring blant de enslige mindreårige. Tilbudet om slike tiltak bør utvides og gjøres rutinemessig, og kommunene bør tilby forskjellige typer forskningsbaserte tiltak, særlig i form av terapi for depresjon og posttraumatisk stress, og kurs for å lære å mestre hverdagslivets belastninger bedre.

Det er mange som har motforestillinger mot å anvende systematiske kartleggingsredskaper for å undersøke psykiske plager som del av vurderingen av ungdommenes kompetanse, behov og fungering. Vi mener at en god kartlegging av ungdommenes akademiske kompetanse, språklige ferdigheter og psykososiale fungering, bør inkludere symptomer på psykiske plager. Informasjon om psykiske plager bør inngå i grunnlaget for individuelt tilrettelagte tiltaksplaner som implementeres innenfor rammene av gode samhandlingsmodeller som involverer skole, helse- og omsorgstjenestene.

10.4 Omsorg og tilknytning

Det er ulike omsorgsmodeller tilgjengelige for ungdommene når asylsøknadene deres er innvilget, men der det er mulig er familieplassering den foretrukne løsningen. Vi har tidligere vist at det å ha kontakt med familie i Norge er forbundet med mindre depressive plager. Resultatene i denne rapporten viser også at ungdommer som bor med familien sin har mindre depresjon enn ungdom i andre omsorgsløsninger. Omstendighetene rundt familieplassering er komplekse. Enslige mindreårige som reiser med familiemedlemmer har gjerne mer kontinuitet i tilhørighet og tilknytning til eldre omsorgspersoner, og er kanskje også mindre utsatt for vold og overgrep underveis til Norge. Det kan også være at vissheten om at de har familie i Norge de kan forenes med, innebærer en kontinuitet i barnas tilhørighet og bidrar til at de er mindre engstelige og mer forhåpningsfulle når det gjelder fremtiden her. Det er altså en mulighet for at den gruppen som reiser med, eller har familie i Norge, allerede ved ankomst har mindre psykiske plager enn barn og unge som ikke har denne tilhørigheten i utgangspunktet. En annen mulighet er at enslige mindreårige som bor med familie har tilgang på fortrolige voksenkontakter som er mer stabile og har større kontinuitet i relasjonene enn ungdommer som kun har offentlige omsorgstjenester å forholde seg til. Dette kan bidra til en nedgang i depresjon etter bosetting i

denne gruppen. Det kan også være at ungdom som bor med familie har mer tilgang på støtte og hjelp, og er mindre utsatt for langvarige belastninger i hverdagen sin, og på denne måten er mer beskyttet mot depressive plager.

Resultatene våre viser videre at enslige mindreårige som har familiemedlemmer som sine voksne fortrolige, har mindre psykiske plager enn de som oppgir ansatte i de offentlige omsorgstjenestene som sine fortrolige. Når det gjelder kvaliteten på relasjonene ungdommene har med sine voksne fortrolige, ser vi at de aller fleste føler seg trygge på at de kan få hjelp av dem, og at de kan diskutere sine problemer og bekymringer med dem, uavhengig av om tilknytningspersonen er familiemedlem eller offentlig ansatt. Dette synes vi er et meget positivt resultat, som gjenspeiler noe av innsatsen ansatte i de offentlige omsorgstjenestene gjør for å bistå de enslige mindreårige i deres psykososiale utvikling og tilpasning. Vi synes også det er positivt at så mange som 74 % av de som har familiemedlemmer som fortrolige og 57 % av de som oppgir offentlig ansatte som fortrolige, opplever at disse personene bryr seg om dem, og at de vil være der for dem i tiden framover. Det er likevel verdt å merke seg at ungdommene synes i mye større grad å være usikre på kontinuiteten og gjensidigheten i forholdet til offentlige omsorgspersoner enn til familiemedlemmene. De som har offentlig ansatte som sine fortrolige, er i større grad engstelige for at vedkommende ikke bryr seg skikkelig om dem, og for at denne personen vil forlate dem. Denne utrygghetsfølelsen i forhold til offentlig ansatte omsorgspersoner kan være noe av forklaringen på den høyere forekomsten av depresjon i denne gruppen sammenliknet med ungdom som har familiemedlemmer som fortrolige.

Det ligger i sakens natur at offentlig ansatte er mindre tilgjengelige og relasjonen til dem er mer avgrenset i tid enn hva som er tilfellet når det gjelder familie. Det kan synes som en viktig oppgave for offentlig ansatte omsorgspersoner å starte prosessen med å overflødiggjøre seg selv som ungdommenes tilknytningspersoner på et tidlig tidspunkt. De bør benytte den fortroligheten de har fra ungdommene til å bistå dem med å etablere kontakter med voksenpersoner i lokalmiljøet som kan bli deres trygge base, der stabilitet og kontinuitet i relasjonen kan opprettholdes også etter at kontakten med det offentlige fases ut. Den mest sårbare gruppen som har kommet til Norge som enslige mindreårige synes å være de eldre ungdommene som ikke har etablert nære forhold til noen voksne. I denne gruppen har 75 % en depresjonsskåre over den kliniske grenseverdien. Vi trenger mer kunnskap om disse ungdommene, og hvilke forhold som bidrar til at deres tilhørighet og tilknytning er så skjøre.

10.5 Avhengig eller selvstendig?

Informasjonen fra de enslige mindreårige ungdommene i UngKul viser at eldre ungdommer har høyere forekomst av depresjon, høyere nivå av posttraumatiske stressplager og er utsatt for betydelig flere langvarige belastninger i hverdagen enn de yngste deltakerne. Selv om de er 18 år, myndige og selvstendige, antar vi at mange av dem føler seg ganske avhengige av sine omsorgspersoner for å få omsorg, hjelp og støtte i en vanskelig situasjon. Denne avhengigheten kommer godt fram i intervjuene med ungdommene når de snakker om forholdet sitt til de offentlige omsorgstjenestene, og tankene sine omkring at denne relasjonen avvikles. Det synes særlig å være ungdommer som sliter med symptomer på posttraumatiske stress og depresjon, som gir inntrykk av at de er avhengige av barnevernets tjenester, og gruer seg til kontakten med omsorgstjenestene opphører. De har ulike grunner for sin avhengighet, fra ensomhet til økonomiske problemer eller behov for omsorg og hjelp. De ungdommene som er klare for å stå på egne ben, har tilhørighet i ulike sosiale nettverk, og virker å ha en relativt god psykisk helse.

I overensstemmelse med funnene i spørreskjemaene om utrygghet i relasjonene til de offentlige omsorgspersonene, oppfatter ikke ungdommene vi har intervjuet omsorgstjenestene som en trygg base som de kan vende tilbake til ved behov når de skal utforske sin selvstendighet. Vi får inntrykk av at mange enslige mindreårige opplever utfasingen fra barnevernet som et definitivt opphør av kontakten, og at det ikke er mulig å omgjøre vedtak om endringer i for eksempel boform dersom det skulle bli for vanskelig å klare seg selv.

Basert på det komplekse problembildet og den opphopningen av belastninger vi finner blant enslige mindreårige, er det positivt at Lov om Barnevernstjenester gjør det mulig å opprettholde og erstatte tidligere tiltak inntil barnet har fylt 23 år. Vi anbefaler at kommunene vurderer hvordan de kan utnytte denne muligheten systematisk for en gradvis nedtrapping av tiltakene overfor de enslige mindreårige som har behov for en tryggere avhengighet før de kan tåle sin nyvunnede selvstendighet. Det er særlig følgende fire forhold som må vurderes nøye før de offentlige omsorgstjenestene avslutter kontakten med ungdommene:

- En trygg base: Tilhørighet i sosiale nettverk er av stor betydning for trivsel, psykososial tilpasning og sosial integrasjon. Ungdommene bør ha tilgang på fortrolige og stabile voksenpersoner som de føler tilhørighet til når de skal klare seg selv. Også stabile nettverk av jevnaldrende kan øke tryggheten og tilhørigheten.

- Psykisk helse: Vi vurderer det som viktig at ungdommene har den informasjonen og de ressursene de trenger for å håndtere sine psykiske plager.
- Mestring av belastninger: Ungdommene opplever både belastende situasjoner som de med litt innsats kan påvirke og endre, og belastninger som de har få muligheter til å endre direkte selv. Det er mulig å lære seg effektive måter å mestre belastninger på. Tilbud om kurs i mestring av belastninger kan være gode forebyggende tiltak.
- Økonomi: Ungdommene bør oppleve å ha økonomien sin under kontroll.

10.6 Konklusjon

Vi har i denne rapporten hatt fokuset på de mest sårbare av de enslige mindreårige, de som rapporterer mye psykiske plager og er utsatt for store belastninger i hverdagen sin her i Norge. Tidligere studier har for det meste behandlet posttraumatiske stresslidelser og depresjon blant enslige mindreårige, og veldig få av dem har studert enslige mindreårige som er innvilget asyl. Denne rapporten er et nybrottsarbeid fordi vi inkluderer ungdommer etter bosetting, og får kunnskap om hvordan hverdagslivet fortøner seg for dem i årene etter at de er etablert i kommunene.

Vi har i rapporten pekt på områder hvor vi mener at mer planmessig arbeid med de sårbare ungdommene kan gi positive resultater. Dette gjelder kartlegging av psykiske plager med objektive kartleggingsredskaper, både i mottaksfasen og etter bosetting. Brukt på riktig måte, tror vi at slik kartlegging vil gi bedre informasjon om ungdommenes psykiske helse, noe som kan danne grunnlag for vurderinger av ulike tiltak. Vi har også understreket betydningen av at offentlige omsorgspersoner jobber målbevisst med å overflødiggjøre seg selv som tilknytningspersoner for de enslige mindreårige de er tildelt omsorgen for, ved å bistå dem med å etablere langvarige og stabile relasjoner med personer i lokalmiljøet. Slike relasjoner vil være til stor hjelp når ungdommene skal gjøres uavhengige av offentlige hjelpetjenester, og etablere seg som selvstendige voksne.

Vårt inntrykk etter å ha vært i kontakt med mange kommuner som bosetter enslige mindreårige, er at det iverksettes mange ulike tiltak for å fremme ungdommenes trivsel, psykososiale tilpasning og integrasjon. Det er positivt at det er et mangfold av tiltak som tilpasses de lokale forholdene. Få av disse tiltakene er forskningsbaserte, og få av dem følges opp med evaluering for å undersøke om de har den ønskede

effekten. Vi vil anbefale kommunene i større grad å implementere forskningsbaserte intervensjoner som har vist seg å ha effekt både på mestring av belastninger og forekomst av psykiske plager, i tillegg til slike aktiviteter. Vi har særlig tro på gruppebaserte tiltak for disse ungdommene som ofte er ensomme, og som har så mange bekymringer.

Et annet inntrykk vi har etter å ha pratet med fagfolk innenfor det kommunale barnevern eller flyktningtjenestene, er at det er stor variasjon i hvor godt etatene som på ulike måter jobber med enslige mindreårige samhandler og samordner sine anstrengelser. Med så sammensatte problemer som de sårbare enslige mindreårige rapporterer, kan en planmessig samhandling mellom representanter for skole, medisinske og psykiske helsetjenester, omsorgstjenestene, og politiske myndigheter gi mer effektiv oppfølging av ungdommene i de viktige årene da de skal etablere sin fremtid i Norge. Det kan være en god plattform for ungdommene når de skal finne en riktig balanse mellom å være avhengig og selvstendig.

Referanser

- Allen, J. P., Moore, C. M., & Kuperminc, G. P. (2003). Developmental approaches to understanding adolescent deviance. I Luthar, S. S. (Red). *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities* (Kap. 24). New York: Cambridge University Press.
- Appleyard, K., Egeland, B., van Dulmen, M. H. M. & Sroufe, L. A. (2005). When more is not better: the role of cumulative risk in child behavior outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 46, 3, 235–245.
- Bean, T. M., Eurelings-Bontekoe, E. & Spinhoven, P. (2007a). Course and predictors of mental health of unaccompanied refugee minors in the Netherlands: One year follow-up. *Social Science & Medicine*, 64, 1204-1215.
- Bean, T. M., Derluyn, I., Eurelings-Bontekoe, E., Broekaert, E. & Spinhoven, P. (2007b). Comparing Psychological Distress, Traumatic Stress Reactions, and Experiences of Unaccompanied Refugee Minors With Experiences of Adolescents Accompanied by Parents. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 195, 4, 288-297.
- Birmaher, B., Ryan, N.C., Williamson, D.E., Brent, D.A., Kaufman, J., Dayl, R.E., Perel, L. et al. (1996). Childhood and adolescent depression: A review of the past 10 years. Part 1. *Journal of the American Academy of child & Adolescent Psychiatry*, 35, 1427-1439.
- Blom, S. (1997). Levekår blant ikke-vestlig innvandrere: Hvorfor er så mange ensomme? *Samfunnsspeilet* 4, 45-53.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. Tavistock professional book. London: Routledge.
- Christoffersen, M. (2007). *Hvis du snakker om det, forsvinner smerten*. Avhandling levert til masterprogrammet i psykologi, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Connor-Smith, J.K. Compas, B.E., Wadsworth, M., Thomsen, A.H., & Sitzman, H. (2000). Responses to stress in adolescence: Measurement of coping and involuntary stress responses. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 976-992.
- Derluyn, I. & Broekaert, E. (2008). Different perspectives on emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethnicity and Health*, 12(2), 141-162.
- ECON (2007). *Bo- og omsorgstiltak for enslige mindreårige i kommunene*. Rapport 2007-032, utarbeidet for Barne- og likestillingsdepartementet.
- Eide, K. (2000). Barn i bevegelse. Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger. Høgskolen i Telemark: Avdeling for helse- og sosialfag.
- Fazel, M. & Stein, A. (2002). The mental health of refugee children. *Archives of Disease in Childhood*, 87, 366-370.
- Ginner, H., Werbart, A., Levander, S. & Sahlberg, B. (2001). *Tillförlighet i subjektiva förklaringsystem: Et kodnings-system för privata teorier om patologenes og kur*. Stockholm: Psykoterapinstituttet.
- Halvorsen, K. (2005). *Ensomhet og isolasjon i vår tid*, Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Hankin, B. L. & Abramson, L. Y. (1999). Development of gender differences in depression: description and possible explanations. *Annals of Medicine*, 31, 372-379.
- Hjelde, K. H. & Stenerud, E. (1999). *Kultur, slekt og mestring. En evaluering av arbeidet med enslige mindreårige flyktninger i Oslo*. Oslo Kommune, Barne- og familieetaten. Rapportserien nr. 1.
- Huemer, J., Karnik, N. S., Voelkl-Kernstock, S., Granditsch, E., Dervic, K., Friedrich, M. H. & Steiner, H. (2009). Mental health issues in unaccompanied refugee minors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 3:13
- Kaçıçibaşı, Ç. (2007). *Family, Self, and Human Development Across Cultures. Theory and Applications*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Mahway.
- Luthar, S. S. (2003). *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities*. New York: Cambridge University Press.
- Masten, A., & Powell, J. L. (2003). A resilience framework for research, policy, and practice. I Luthar, S. S. (Red). *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities* (Kap.1). New York: Cambridge University Press.
- Nordanger, D., Mjaaland, T. & Lie, G.T (2006). PTSD og konfrontering av traumer i et kulturelt perspektiv. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 43, 12, 1292-1299.
- Oppedal, B., Røysamb, E.: (2004) "Mental health, life stress, and social support among young Norwegian adolescents with immigrant and host national background". *Scandinavian Journal of Psychology*, 45, 131-144.
- Oppedal, B. (2008). Psychosocial profiles as mediators of variation in internalizing problems among young immigrants with origin in countries of war and internal conflicts. *European Journal of Developmental Psychology*, 5, 210-234.
- Oppedal, B., Jensen, L. & Seglem, K. B. (2007). *Når hverdagen normaliseres: Psykisk helse og sosiale relasjoner blant unge flyktninger som kom til Norge uten foreldrene sine*. UngKul rapport 2007:1. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Oppedal, B., Azam, G. E., Hirsch, S. M., Kiamanesh, P., Moe, E. A., Jensen, L., ... Dalsøren, S. B. (2008). *Psykososial tilpasning og psykiske problemer blant barn i innvandrersfamilier*. Rapport 2008:14. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Phinney, J. S., Madden, T., & Santos, L. J. (1998). Psychological variables as predictors of perceived ethnic discrimination among minority and immigrant adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 28, 937-953.

Replau, L. A. & Perlman, D. (Red.) (1982). *Loneliness: a sourcebook of current theory, research and therapy*. New York: John Wiley & Sons.

Stark, L. J., Spirito, A., Williams, C. A., & Guevremont, C.C. (1989). Common problems and coping strategies I: Findings with normal adolescents. *Journal of Abnormal child Psychology* 17, 203-212.

Williams, D. R., Neighbors, H. W. & Jackson, J. S. (2003). Racial/ethnic discrimination and health: Findings from community studies. *American Journal of Public Health*, 93, 200-208.

Referanser fra internett

Barne- og likestillingsdepartementet (2004). Om barneverntjenestens ansvar for enslige mindreårige asylsøkere i mottak og kommuner. Rundskriv nr. Q-17-2004. Tilgjengelig fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/rundskriv/2004/om-barneverntjenestens-ansvar-for-enslig.html?id=109366>

Barne- og likestillingsdepartementet (2006). Rutinehåndbok for barneverntjenesten i kommunene. Tilgjengelig fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/veiledninger_brosjyrer/2006/rutinehandbok-for-barneverntjenesten-i-k.html?id=451230

Bufetat (2009). Bosetting for barn under 15 år. Tilgjengelig fra <http://www.bufetat.no/?module=Articles;action=ArticleFolder.publicOpenFolder;ID=4200>

IMDi (2009a). Fleire busette. Tilgjengelig fra <http://www.imdi.no/no/Nyheter/2009/Fleire-busette/>

IMDi (2009b). Bosetting av enslige mindreårige. Tilgjengelig fra <http://www.imdi.no/no/Bosetting/Enslige-mindrearige/>

UDI (2003). Ungdom på flukt – vårt felles ansvar, uttalelse fra daværende UDI-direktør Trygve Nordby, publisert 20.06.2003. Tilgjengelig fra <http://udi.no/templates/Uttalelse.aspx?id=7020>

UDI (2009). Enslige mindreårige asylsøkere. Tilgjengelig fra <http://www.udi.no/templates/Statistikk.aspx?id=9832>

